Knjiga dvadeset šesta

Objavljivanje ove knjige potpomoglo je
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

UDK 808.62-05 Kašić, B.

KAŠIĆ, Bartol
Izabrana štiva / Bartol Kašić, priredila i predgovor napisala Elisabeth von Erdmann-Pandžić. - Zagreb : Erasmus naklada, 1997. - 136 str. : ilustr., 17 cm. - (Školska knjižnica : hrvatska književnost od Baščanske ploče do naših dana ; knj. 26)

Bibliografija. str. 129-132.

ISBN 953-6132-34-6

971202056

BARTOL KAŠIĆ

IZABRANA ŠTIVA

Priredila i predgovor napisala
Elisabeth von Erdmann-Pandžić

ERASMUS
NAKLADA
Zagreb, 1997

BARTOL KAŠIĆ
(1575. - 1650.)

ŽIVOTOPIS • Bartol Kašić rođen je 15. kolovoza 1575. u Pagu na otoku Pagu. Roditelji su mu bili Ivan Petar iz ugledne paške obitelji Kašić i majka Ivanica Deodati (Bogdančić). Nije imao ni pune dvije godine kad mu umrije otac, a mlađi mu brat Ivan bijaše rođen tek nakon prerane smrti očeve. Od tada je za njih dvojicu i majku Ivanicu posebno skrbio ujak Luka Deodati (Bogdančić), nadsvećenik paške zborne crkve.

Upravo je kod ujaka dječak Bartul, kako to kažu Pažani, ili Bare, kako su ga od milja zvali, naučio čitati i pisati (na latinskom jeziku). Kada je paška općina uredila općinsku školu, mali je Bartol dobrano uznapredovao i u latinskoj sintaksi (proznom sastavu) i metrici (pjesništvu). Talentiranog dječaka povede ujak ujesen 1590. na daljnje školovanje, i to u »ilirski« kolegij (učilište) u Loretu, blizu Jakina (Ancone). I tamo se vrlo brzo istaknuo, posebice u latinskoj gramatici i u pjesništvu. Uočili su to isusovci, koji su inače vodili taj kolegij, pa ga poslaše 1593. na daljnju izobrazbu u Rim. Tamo je i stupio u isusovački red 15. kolovoza 1595. Uz osobni studij on je nakon novicijata predavao latinsku gramatiku u nižim razredima.

U rimskome kolegiju osnovaše isusovci u to vrijeme »iliričku akademiju« u kojoj se podučavao i hrvatski jezik. Njega su trebali naučiti i Talijani za službu u hrvatskim krajevima. Ali kako nisu imali nikakva udžbenika ni gramatike, naredi general reda Bartolu Kašiću da napiše gramatiku *Osnove iliričkog*

[ilirskog] jezika (*Institutiones linguae illyricae*). Već 1600. godine Kašić je započeo s radom, a djelo je tiskano 1604. na latinskome, a ne talijanskome, kako je naredio Claudio Aquaviva, vrhovni poglavar isusovaca.

Nakon završenoga studija filozofije i teologije Bartol Kašić zaređen je za svećenika 1606. Svećeničku službu započeo je kao ispovjednik za hrvatske hodočasnike u Bazilici sv. Petra. Od 1609. do 1612. našao se u Dubrovniku, gdje temeljito upoznaje i dubrovački štokavski izraz, a potom u jednome papinskom poslanstvu po turskim krajevima, putujući - prerušen u trgovca - preko Bosne sve do Vukovara, Osijeka i Valpova. O tome putovanju i bijednome stanju kršćanstva pod Turcima podnio je papi izvješće.

Nakon povratka u Rim Kašić je imenovan ispovjednikom u Loretu (1614. - 1618.). Zatim je u drugoj papinskoj misiji u turskim krajevima, kad zapravo obilazi sva područja na kojima su živjeli katolici, po Bosni, Slavoniji sve do Temišvara, gdje i danas postoje neka hrvatska naselja.

Na tome ga putu zateče naredba da pođe u Dubrovnik. Od 1620. do 1633. tamo je i ostao, nakon što su ga jedno vrijeme revnosni Dubrovčani bili zadržali u »kvaranteni« (u izolaciji zbog opasnosti od zaraznih bolesti). Predavao je na kolegiju (gimnaziji), ali i dosta pisao i objavljivao. Od 1634. ponovno je ispovjednik u Bazilici sv. Petra u Rimu. Umro je 28. prosinca 1650. u Rimu.

KNJIŽEVNO DJELO • Bartola Kašića u školama dugo nisu uopće spominjali, a na sveučilištima jedva. Razloga tome ima više; glavni je taj da on nije pisao »lijepu«, nego više »korisnu« književnost.

U praksi to znači ovo: kada danas učimo hrvatsku gramatiku, zanima nas suvremeno stanje, a ne kako su jezični stručnjaci došli do određenih pravila, a još manje tko je bio

prvi pisac hrvatske gramatike ili rječnika. Isto tako učimo i analiziramo pjesništvo Ivana Gundulića, a ne zanima nas kolik je utjecaj na jezik u Dubrovniku i Hrvatskoj u ono vrijeme ono imalo, kao što nas ne zanima iz kojih se knjiga stoljećima čitalo, služili crkveni obredi, propovijedalo i molilo u katoličkim crkvama Istre, Bosne, Dalmacije i Dubrovačke Republike, sve do Boke i Bara; iz dana u dan, iz nedjelje u nedjelju, iz godine u godinu, od XVII. do XX. stoljeća.

Tako neka djela Bartola Kašića nisu bila samo vjernicima korisna, nego su, zbog vremenske i prostorne raširenosti, imala i golem utjecaj na razvoj hrvatskoga jezika, i to upravo onoga jezika koji je, unatoč svim narječjima i govorima, bio zajednički svima onima – a to je bila većina puka u većini hrvatskih krajeva – kojima je bio »službeni jezik« u crkvi.

Kašić je najprije izdao gramatiku hrvatskoga jezika (*Institutiones linguae illyricae)* 1604. Ugledati se nije mogao ni u koga, pa je pravila hrvatskoga jezika pokušao usporediti s latinskima, kako bi bio razumljiv. Iako mi danas imamo neka bolja rješenja, uglavnom vrijedi osnovna podjela vrsta riječi te sklonidba imenica i sprezanje glagola, kako je to prvi formulirao Kašić. Spomenutu su gramatiku imali pri ruci malobrojni, ali zato gotovo svi gramatičari hrvatskoga jezika do polovice XIX. stoljeća.

Uz gramatiku je htio objaviti i rječnik, pa je stoga najprije poredao po abecedi sve hrvatske riječi iz rječnika (*Rječnik pet najuglednijih europskih jezika*, 1595.[1]) koji je priredio Faust Vrančić, tako da hrvatska natuknica dođe na prvo mjesto (rukopisni rječnik hrvatsko-talijansko-latinski iz Perugie), zatim

---

[1] *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum*, Venetiis 1595., koji je uz pomoć nekoliko drugih osoba priredio Šibenčanin Faust Vrančić, zapravo je rječnik latinskoga jezika, a objašnjenja nalazimo u četvrtome stupcu i na hrvatskome (dalmatinskome). Da bi hrvatske riječi iz toga rječnika mogle biti rabljene, valjalo ih je sve ispisati i poredati po abecedi.

zapisivao talijansko-hrvatske izraze (oxfordski rječnik), a na koncu je izradio i jedan manji rječnik izabranih riječi (hrvatsko-talijanski iz Dubrovnika) koji je trebao izaći uz gramatiku. Zbog tiskarskih troškova, na žalost, nije bio objavljen.

No ideju o rječniku nije zaboravio. Još 1634. potaknuo je svojega subrata Jakova Mikalju da započne sastavljati prvi opsežniji rječnik hrvatskoga jezika. Jakov Mikalja ga je i objavio, služeći se mnogim Kašićevim rukopisima i tiskanim djelima, pod naslovom *Blago jezika slovinskoga* (1649. - 1651.). Taj štokavski rječnik, koji je po Kašićevu naputku sačuvao ikavsko-jekavsko dvojstvo, bit će osnova svih kasnijih rječnika hrvatskoga jezika, pa tako i rječnika Ivana Belostenca, rođenoga kajkavca (*Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium*, Zagreb, 1740.).

Zatim tiska za časne sestre (dumne) *Način od meditacioni i molitve* (1613.), a za hrvatske hodočasnike koji su dolazili u marijansko svetište u Loreto *Istoriju loretanu* (1617.). Prepjevi 50 psalama pod naslovom *Pjesni duhovne* izlaze u Rimu 1617., a *Nauk krstjanski*, zapravo osnovne vjerske poduke za puk (katekizam), 1633. Isto je tako objavio više knjiga u kojima su opisani životi svetih ljudi te život Isusov i Marijin. Ta su djela prevedena uglavnom za to da bi poslužila svećenicima i časnim sestrama kao praktična pouka o načinu življenja.

Ipak je najvažniji Kašićev književni rad bio prijevod čitavog *Svetog pisma* na hrvatski govorni jezik štokavskoga izraza. U Dubrovniku je započeo s radom 1622., a prijevod je završio u Rimu 1636. Najprije je trebao biti tiskan *Novi zavjet*. Nakon što je prijevod sa svim preporukama dubrovačkoga nadbiskupa 1631. stigao u Rim, nastadoše velike i nepremostive teškoće. U rimskoj su kuriji, naime, bili protiv narodnoga, a za »književni« jezik, tj. za crkvenoslavenski jezik s glagoljskim slovima, kojim su se inače služili hrvatski glagoljaši. Iako su dubrovački, splitski i barski nadbiskup bili za to da se Kašićev

prijevod tiska, isto tako i tajnik Kongregacije (ureda) za širenje vjere Francesco Ingoli, neki su se Hrvati žestoko tome usprotivili, ponajprije senjski biskup Ivan Agatić i Šibenčanin Ivan Tomko Mrnavić, bosanski biskup sa stalnim boravkom u Rimu. Oni su se pozivali na Sveti oficij (inkviziciju), najmoćniji papinski ured, koji je na posljetku 1634. odlučio da se Kašićev prijevod ne tiska.

Ipak, za Dubrovačku je nadbiskupiju bio dopušten tisak Kašićeva prijevoda lekcionara (nedjeljna čitanja iz *Svetoga pisma*) 1641. Posebno je važno i to da je 1640., na zagovor i pritisak splitskoga nadbiskupa, bio tiskan i Kašićev prijevod *Rituala rimskog*, njegova najutjecajnijeg djela. To je knjiga u kojoj se nalaze tekstovi koji se izgovaraju pri podjeli gotovo svih sakramenata i blagoslova, na sprovodima i u procesijama, zapravo u svim katoličkim crkvenim obredima osim kanona mise. Od 1640. sve do 1929. taj je prijevod bio u uporabi u svim katoličkim crkvama hrvatskoga područja osim u Zagrebačkoj nadbiskupiji, a u XIX. stoljeću, kada izlazi pet novih izdanja istoga rituala (obrednika), i tamo.

VAŽNOST KAŠIĆEVA DJELA • Od početka svojega književnog, uglavnom prevoditeljskog rada, nakon objavljivanja prve hrvatske gramatike, Kašić s velikom predanošću piše i objavljuje djela za potrebe katoličkog puka u hrvatskim krajevima. Tom puku i njegovim svećenicima trebalo je olakšati vjersku pouku. Stoga on objavljuje osnovna i najnužnija djela, i to ne samo za svećenike te za sestre (dumne) i rijetke pojedince iz obična puka (dakle, gotovo za sve koji su znali pisati i čitati hrvatski) nego – što je osobito važno – i za one koji su samo slušali u crkvi, a nisu znali ni čitati ni pisati.

Međutim, početkom XVII. stoljeća hrvatski katolici žive u različitim državama, govore različitim narječjima, s minimalnom mogućnošću međusobnog općenja. To je značilo da je Kašić morao odlučiti ne samo o tome što bi bilo »korisno«

prevesti ili prirediti nego i na kojem narječju njegova djela trebaju biti objavljena. On se već rano odlučio za »općenitiji«, zapravo štokavski govor, iako je bio rođeni čakavac. Dubrovčane, koji su govorili štokavski, nadalje je nastojao uvjeriti da valja odbaciti tuđice, ne zato što on talijanski ili latinski nije znao ili volio nego zato što takav jezik ne bi bio razumljiv katolicima u Bosni ili onima pod austrijskim carem. Sve ono što je u jeziku bilo svima razumljivo, iako po glasovnoj vrijednosti možda malo različito, on je tolerirao. Tako je i preporučivao da svatko može izgovoriti određenu riječ na svoj način pred svojim pukom (npr. *vrime* mjesto *vrijeme*, *ča* mjesto *što* i sl.), ali da tekst koji se čita svima bude isti. Postigao je tako da je određen štokavski »prosjek« prihvaćen u svim hrvatskim katoličkim crkvama u kojima se izvorno govorilo čakavski: u Istri, na otocima i po čitavoj Dalmaciji (u Dubrovniku se ionako govorilo štokavski i čitalo iz istih Kašićevih djela).

Sreća je što su štokavskim izrazom i u povezanosti s dubrovačkim piscima svoja djela objavljivali i bosanski franjevci, ponajprije Ivan Bandulavić i Matija Divković. Tako je prvi hrvatski tiskani štokavski lekcionar (1613.) Ivana Bandulavića, franjevca iz Uskoplja (do sredine XIX. stoljeća oko dvadesetak izdanja), bio raširen ne samo u Bosni, Hercegovini i Slavoniji nego i po čitavoj Istri, Dalmaciji i otocima (u Dubrovniku se nedjeljom čitalo iz vrlo sličnog Kašićeva lekcionara). Mnogi su svećenici u XVII. st., pa čak i glagoljaši, istodobno pri ruci imali Bandulavićev lekcionar, Kašićev *Ritual* i Divkovićeve *Besjede* (1616.), odnosno nedjeljne propovijedi za čitavu crkvenu godinu. Kada danas usporedimo ta djela te *Nauk krstjanski* (1633.) isusovca Bartola Kašića Pažanina i *Nauk krstjanski* (1611., 1616.) Matije Divkovića, franjevca iz Jelašaka kod Olova u Bosni, odmah nam postaje jasno da je riječ o istome jeziku

koji je u ono vrijeme bio »službeni« u katoličkim crkvama od Istre do istočne Bosne.

Drugim riječima, Bartol Kašić nije bio izolirana pojava, ali svakako je bio vrlo važan za jezično povezivanje čakavskih katolika sa štokavcima, što ujedno znači da su najkasnije već početkom XVII. stoljeća »pale« odluke o onome što mi danas nazivamo hrvatski književni jezik. Bartol Kašić svojim je idejama o zajedničkom (općem) jeziku znatno pripomogao da se štokavski izraz kod svih čakavaca primi kao »književni«, odnosno »službeni« jezik, iako su oni u XVII. stoljeću, kao i danas, u govornom jeziku upotrebljavali čakavski izraz.

Iako Kašićev prijevod *Svetog pisma* na štokavsko-jekavski govor nije bio tiskan upravo zbog izabranog jezika, druga su njegova djela stoljećima imala velik utjecaj na »standardiziranje« hrvatskoga književnog jezika na štokavskoj osnovi. To se ne odnosi samo na prvu gramatiku hrvatskoga jezika nego posebno na *Ritual rimski* i lekcionar, ali i na prvi veliki rječnik hrvatskoga jezika koji je na Kašićev poticaj, prema Kašićevu jezičnom uzoru i prema rječničkom blagu iz njegovih djela priredio i 1649. tiskao njegov subrat Jakov Mikalja (*Blago jezika slovinskoga*), ostvarujući time ideju o rječniku hrvatskoga jezika koju je već 1595. zastupao Bartol Kašić. Hrvatski su kajkavci taj rječnik rabili već u XVII. stoljeću, a u XIX. se stoljeću i u zagrebačkim crkvama čitalo iz Kašićeva *Rituala*.

Ljudevit Gaj i hrvatski ilirci kajkavskoga izraza su na posljetku, ali odlučno, u XIX. stoljeću krenuli onim jezičnim putem koji su, zahvaljujući posebno Bartolu Kašiću, već početkom XVII. stoljeća bili izabrali svi drugi hrvatski krajevi. Slično kao i Kašić, Divković i Bandulavić, *uzor* su našli u Dubrovniku, a *razlog* u činjenici da je to već odavno bio »najopćenitiji« jezik u Hrvata.

U svakom slučaju valja reći da je za odluku o standardiziranju hrvatskoga književnog jezika na štokavskoj osnovi

mnogo zaslužnija bila »korisna« književnost koja se upotrebljavala u katoličkim crkvama negoli »lijepa« koju je mnogo manje ljudi uopće moglo poznavati. Povijesna je ironija u činjenici da je glagoljaška pisana tradicija, inače posebno zaslužna za hrvatsku književnost, ali i za hrvatsko narodno biće od srednjeg vijeka do XX. stoljeća, bila barem od XVII. stoljeća mnogo manje zaslužna za razvoj današnjega hrvatskoga jezičnog standarda od latinske liturgije i crkvene tradicije. Između ostaloga i zato što je druga uspjela integrirati i »napredne« ideje Bartola Kašića o zajedničkome jeziku svih Hrvata.

Stoga, kada danas vrednujemo djelo Bartola Kašića, neće biti dosta samo spomenuti da je on napisao prvu gramatiku hrvatskoga jezika, sastavio prve rječnike toga jezika te prvi preveo čitavu *Bibliju* na govorni i opći (štokavski) književni jezik, što bi mu osiguravalo iznimno mjesto u hrvatskoj kulturnoj povijesti nego će valjati zapamtiti da je Kašić svojim djelima *bitno pridonio* da se ideja o zajedničkome hrvatskome književnom jeziku i *u praksi* provede, i to na gotovo čitavom hrvatskom govornom području. Osoba i djelo Bartola Kašića se, po mojem mišljenju, zbog svega toga, zbog važnosti i jedinstvenosti, ubrajaju u temelje cjelokupne hrvatske kulturne povijesti, posebice pak one jezične.

NAPOMENE

• Ovaj izbor iz djela Bartola Kašića treba omogućiti prvi uvid u njegovo književno stvaranje, posebno u njegov prinos stvaranju zajedničkoga književnog jezika za sve Hrvate. Zato donosimo duže ulomke iz prve gramatike hrvatskoga jezika u izvorniku (s ondašnjom piščevom grafijom i latinskom gramatičkom terminologijom) i u slobodnijem hrvatskom usporednom prijevodu. Ulomci iz drugih djela služe isto tako upoznavanju Kašićeva jezika i jezične problematike, a manje upoznavanju vremena u kojem je on živio.

• Bartol Kašić je svoj jezik zvao ilirskim, dalmatinskim i slovinskim, kao što je u ono vrijeme bio običaj, a ne izričito hrvatskim. Međutim, u jednom od svojih rječničkih pokušaja navodi kao istoznačnice slovinski i hrvatski, Hrvat i Slaven. Zbog toga, ali i zbog činjenice da piše i objavljuje samo za Hrvate katolike, nećemo pogriješiti ako riječ ilirski prevedemo riječju hrvatski, kao što će, mnogo kasnije, ilirski pokret značiti hrvatski narodni preporod.

• Budući da je ova knjiga namijenjena ponajprije nastavi, ostavili smo jezik, pismo i pravopis djelomično (metodologije radi) onakvima kakvima ih je prikazao Kašić, odnosno onakvima kakvima se pojavljuju u izvorniku, no s usporednom transkripcijom. Da bi čitateljima bilo jasno na čemu se ona temelji, ovdje neke Kašićeve grafijske pojavnosti povezujemo s onima koje pripadaju današnjemu hrvatskom jeziku:

1. *ç* se izgovara kao *c*: *Sluxbèniça* > *službenica*;
2. *c* se izgovara kao *č*: *Naucìtegl* > *naučitelj*;
3. *cch*, *chi*, i *cchi* se izgovara kao *ć*: *nôcch* > *noć*, *Hochiu* > *hoću* i *lupèxcchina* > *lupežćina* (*lupešćina*);
4. *æ* se igovara kao *e*: *Marìjæ* > *Marije*;
5. *ii* se izgovara kao *i*: *tiih* > *tih*;
6. *y* se izgovara kao *j*: *Andrìya* > *Andrija*;
7. *gl(i)* se izgovara kao *lj*: *zemglià* > *zemlja*;
8. *gn* se izgovara kao *ħj*: *Agnìyu* > *Anjiju*;
9. *ar* se izgovara kao samoglasno (slogotvorno) *r̥*: *Gárgo* > *Grgo*;
10. *sc* se izgovara kao *š*: *cinìsc* > *činiš*;
11. *x* se izgovara kao *ž*: xedan > žedan,
12. *gi* se (ponekad) izgovara kao *j*: *Giarac* > *jarac*;
13. *u* se (ponekad) izgovara kao *v*: *uecer* > *večer*;
14. *s* se (ponekad) izgovara kao *ž*: *smul* > *žmul*;
15. *s* se (ponekad) izgovara kao *z*: *suognak* > *zvonjak*;
16. dva se ista suglasnika izgovaraju kao jedan: *tebbé* > *tebe*, *mollim* > *molim*, *preblaxennóga* > *preblaženoga*, *Issùsa* > *Isusa*, *gleddam* > *gledam*, *govorrím* > *govorim*, *ucitticbiu* > *učiti ću* itd.;
17. ` je oznaka za kratki naglasak, a ´ i ^ za dugi: *Gòlub*, *vríme* i *Slûga*;
18. ^ je inače oznaka za dugi slog: *golubâ*.

U prijevodu Kašićeve gramatike iz praktičnih je razloga grafija primjera sklonidbe (deklinacije) i sprezanja (konjugacije) prilagođena suvremenoj normi.

• U transkripciji izabranih Kašićevih tekstova u suvremeni način pisanja vodili smo se načelom da, koliko je moguće, izrazimo ondašnji način izgovora. To znači da razlikujemo, kao i Kašić, pisanje *nj* i *n'j*, *lj* i *l'j*, kad su se, u drugom slučaju, čula oba glasa i nisu bila stopljena kao danas. Kašić po pravilu ne piše *đ* nego *j* (*žujeni* > *žuđeni*), prema materinskom čakavskom izrazu. Za samoglasno *r*, dakle tamo gdje *r* ima funkciju samoglasnika (npr. *varh* - v*r*h), u ono se vrijeme uvijek pisalo *ar* ili *er*, iako nije sigurno je li se tako izgovaralo. Mi pišemo takvo *r* kurzivno (koso). Inače ne mijenjamo Kašićev poredak riječi, iako je ponekad sasvim jasno da on slijedi poredak riječi latinskoga originala. Kako držimo da je Kašićev jezik uglavnom i danas razumljiv, zadržavamo sve njegove posebitosti, nadajući se da će čitatelj pokoju danas zastarjelu riječ sam moći razumjeti. Neke ipak u bilješkama objašnjavamo.

Svoje dodatke donosimo u uglatim zagradama [. . .].

INSTITUTIONES LINGUAE ILLYRICAE

OSNOVE [GRAMATIKA] ILIRSKOGA [HRVATSKOGA] JEZIKA

[Ulomci]

Prva gramatika hrvatskoga jezika i ujedno početak hrvatskoga jezikoslovlja. Bartol Kašić ju je počeo pisati po nalogu uprave isusovačkoga reda 1600. godine, a za potrebe gojenaca »Iliričke akademije« u Rimu, tj. najvećim dijelom stranaca koji su za kasniji rad među katoličkim pukom u hrvatskim krajevima tek trebali naučiti hrvatski jezik. Po isusovačkim odgojnim propisima, prakticiranim prije svega u Kini, Japanu i Indiji, oni su trebali propovijedati na onom narječju koje je bilo najraširenije među tim narodima.

Kašić, iako rođeni čakavac, u svojoj gramatici, osim starijih čakavskih, donosi paralelno i štokavske oblike. U kasnijim djelima, nakon piščeva pohoda Dubrovniku, Bosni i Slavoniji, štokavski su oblici posvema dominantni. Sve gramatike hrvatskoga jezika do sredine XIX. stoljeća izravno su ili neizravno pod utjecajem te prve gramatike.

Ovdje donosimo nekoliko ulomaka u latinskom izvorniku i hrvatskom prijevodu. Time se jedan dio prve hrvatske gramatike prvi puta objavljuje na hrvatskom jeziku.

A. M. D. G.

INSTITVTIONVM LINGVÆ ILLYRICÆ LIBRI DVO.

Authore

BARTHOLOMAEO CASSIO
Curiclensi Societatis
IESV.

EDITIO PRIMA.

ROMAE, Apud Aloysium Zannettum.
MDCIIII.

Superiorum Permissu.

INSTITUTIONUM LINGUAE ILLYRICAE

Libri duo

Authore
Bartholomaeo Cassio
Curictensi Societatis Iesu

Editio prima

Romae,
apud Aloysium Zannettum

MDCIV

Superiorum permissu

OSNOVE ILIRSKOGA JEZIKA

u dvije knjige

Autor
Bartol Kašić Pažanin
Družbe Isusove

Izdanje prvo

Rim,
kod Alojzija Zannettija

1604.

Dopuštenjem poglavara

[. . .]
Ad illyricae linguae studiosos.

Illyricae linguae *Institutiones*, quas multi exoptabant, modo praepropera fortasse festinatione, si minus omni ex parte perfectas, pro viribus certe alacriter studioseque confeci. Nemo enim adhuc extiterat (quod sciam) quem authorem sequi possem, cuius praecepta de illyrico sermone litteris consignata prodierint. Neque vero ut opus hoc primus aggrederer inducere animum potuissem, nisi eorum accessisset authoritas, quorum voluntati nefas est repugnare. Quo autem ipsi consilio id fecerint, ut et nostra e Societate delecti nonnulli in hac lingua perdiscenda studium suum atque operam collocarent et, quo iis discendi labor minueretur, eiusdem linguae *Institutiones* aliquae conscriberentur, facile is, ut opinor, intelliget, cui sit exploratum, quo in loco apud Illyricos hoc tempore res christiana versetur. Nam, sive ob diuturnam ac miseram cum religionis catholicae hostibus consuetudinem, sive ob magnam doctorum proborumque pastorum penuriam, innumerabiles propemodum in tantis tenebris inscitiae iacent, ut cetera quae ex inscitia oriuntur mala taceantur, ut ne prima quidem christianae religionis elementa satis illorum plerisque sint nota.

Quare sapienter est a nostrae Societatis moderatoribus constitutum, ut eius nationis lingua vernacula, quae apud plurimos populos latissime patet, addiscatur ab iis, qui ad eos erudiendos idonei censeantur. Etenim non videbatur satis

[. . .]

Onima koji uče ilirski jezik

Osnove [gramatiku] ilirskoga [hrvatskoga] jezika koje mnogi priželjkivahu, samo možda prebrzo, iako u pojedinim dijelovima nesavršene, prema mojim sposobnostima, zbilja s radošću i predano sastavih. Nikoga, naime, dosada nije bilo, koliko znam, koga bih kao autora mogao slijediti i čija bi pravila o ilirskome govoru slovima zapisana već bila objavljena. Osim toga ne bih zacijelo ni mogao kao prvi zdušno prionuti poslu oko ovoga djela da nisam bio dobio naredbu od onih kojima se suprotstavljati ne priliči. Zbog čega pak oni odlučiše da se neki izabrani iz naše družbe trebaju potruditi oko studija da temeljito nauče ovaj jezik te da se napišu barem osnove [gramatika] istoga jezika, lako će razumjeti svatko, kako mislim, kome je jasno u kakvu se položaju kod Ilira u ovo vrijeme nalazi kršćanska stvar. Naime, ili zbog dugotrajna i bijedna položaja u suodnosu s neprijateljima katoličke vjere ili zbog velike oskudice učenih i revnih pastira, namnožiše se gotovo nebrojiva neznanja u posvemašnjoj tami, a da i ne govorim o drugim zlima što iz tame nastaju, tako da mnogima od njih ni one prve osnove kršćanske vjere nisu dosta poznate.

Stoga ravnatelji naše družbe mudro odlučiše da oni koji se drže podobnima da ih podučavaju nauče najudomaćeniji jezik onoga naroda kojim se govori u većini krajeva. Nije, naime, izgledalo da to odgovara namjerama naše ustanove [družbe] jer se mnogi od naših ljudi neprestano šalju na daleki istok

instituti nostri rationibus convenire, cum tam multi ex nostris hominibus in extremos orientis occidentisque fines mittantur assidue, qui in variis illarum gentium dialectis cognoscendis insudent, quae gentes nunquam antea christianis institutae sunt legibus, ut cum iis de beata vita facilius agi possit; nationes aliae prope finitimae deserantur, quae christianae atque avitae religionis nomen retinentes, ob unam rerum cognoscendarum agendarumque ignorationem a maiorum suorum dignitate splendoreque degenerent, ac tanquam incultae arbores paulatim silvescentes infructuosae reddantur.

Quapropter quoad per temporis angustias licuit, linguae huius de octo partibus orationis praecepta colligere ac certa quadam via rationeque tractare sum conatus, quo facilius ac celerius possint eo quo intendunt, qui eius perdiscendae sunt cupidi, pervenire. Quod, si cui forte longiores *Institutiones* huiusmodi videbuntur, eum oro, ne ab instituto cursu propterea retardetur. Etenim nec pauca sunt perspicuitatis potius causa proposita et pleraque ceterorum similia nullam fere novam difficultatem afferunt ad cognoscendum. Equidem in spem venio fore, ut multi harum *Institutionum* beneficio, qualescumque tandem illae sint, si vel pari industria atque in latina vel graeca lingua solent in huius cognitione elaborent, non minores brevi in ea processus esse facturos. Quod autem de orationis constructione quam vocant pauca quaedam dumtaxat eaque universe tradiderim, nemo iure mirabitur, qui meminerit reliqua vel cum aliis quas norint linguis esse communia, vel usu potius et exercitatione quam doctrinae praeceptis contineri, vel non facile simul omnia ad artem posse revocari.

Valete. Ro[mae], 15. Kal[endas] Maias an[no] 1604.

i zapad i trude se da upoznaju različite dijalekte onih naroda, kako bi s onima koji nikada prije nisu bili upućeni u kršćanske zakone lakše mogli razgovarati o blaženom životu, dok drugi narodi, gotovo susjedi, bivaju zanemarivani, i to oni koji ime kršćanske i praočinske vjere poznaju, ali zbog nepoznavanja stvari koje trebaju znati i činiti otpadaju od dostojanstva i slave svojih predaka. Tako nenjegovano drveće uskoro zarasta u neplodnu divljinu.

Radi toga sam, koliko je dopuštalo ograničeno vrijeme, pokušao pravila ovoga jezika o osam dijelova rečenice [vrsta riječi] skupiti i određenim i razumljivim načinom prikazati, kako bi što lakše i brže dospjela do onoga kome su namijenjena; a to su oni koji su željni da ovaj jezik nauče. Ipak, ako ove osnove nekome možda izgledaju podugačke, njega molim da ne odstupi prebrzo od započetoga tečaja. Mnogo je toga izloženo i radi preglednosti, a mnoge druge stvari zbog sličnosti ne predstavljaju kakvu novu teškoću pri učenju. Isto se tako nadam da će mnogi blagodatima ovih osnova, kakve god one bile, ako s istim marom na njihovu svladavanju budu uznastojali, kao što to običavaju činiti s latinskim i grčkim, uskoro i u proučavanju ovoga jezika ne manje uznapredovati. Zašto pak o onome što se zove rečenična konstrukcija [sintaksa] nešto malo, i to samo općenito, iznosim, neće nikoga s pravom čuditi, ako zapamti da je ostalo ili u drugim jezicima koje on poznaje zajedničko, ili će to prije uporabom i vježbom negoli [knjiškim] pravilima svladati, ili pak da nije moguće baš lako odjednom sve u znanstvenu teoriju uobličiti.

Zdravi bili. Rim, 17. travnja 1604.

Institutionum linguae illyricae
liber primus

[. . .]

De prima nominis substantivi declinatione

[. . .]

1. Prima haec declinatio est masculinorum et neutrorum. Quaedam masculina tum propria tum appellativa in recto fere desinunt in unam, duas vel tres consonantes, ut: *Isùs* ›Iesus‹, *Naucìtegl* ›magister‹, *Kàrst* ›Christus‹. Quaedam vero et praecipue diminutiua desinunt in vocales *-e* et *-o*, ut: *Pétre*, *Píro* ›Petrus‹, *Márko* ›Marcus‹, *Gárgo* ›Gregorius‹.

Neutra autem ferme desinunt in *-e* et *-o* et sunt appellativa, ut: *Vríme* ›tempus‹, *Sàrçe* ›cor‹ et *Nebbo* ›caelum‹, et alia huiusmodi.

Genitivus singularis omnium desinit in *-a*, dativus in *-u*, accusativus in *-a*, vocativus in *-e* vel in quibusdam in *-o*, ablativus in *-a* cum praepositione *od*, quae potest tribui etiam genitivo, septimus casus in *-om* vel interdum in *-em* cum praepositione *sa* vel *s'* vel sine ea.

Nominativus pluralis masculinorum in *-i* et neutrorum in *-a*, genitiuvus masculinorum in *-ov*, interdum in *-ev*, *-aa*, *-ii* vel *â*, *-î*, neutrorum in *-aa* vel *-ii* praecipue. Dativus in *-om* et aliquando in *-em*. Accusativus masculinorum in *-i* vel *-e* et neutrorum in *-a*. Vocativus masculinorum in *-i*, neutrorum in *-a*. Ablativus similis est genitivo. Septimus in *-imi* vel *-ima* vel *-ii* quorumdam. Octavus casus in *-ih*.

Osnove ilirskog jezika

Knjiga prva

[. . .]

O prvoj deklinaciji imenica

[. . .]

1. Ova je prva deklinacija deklinacija imenica muškoga i srednjega roda. Neke muške imenice, vlastite i opće, u nominativu završavaju uglavnom na jedan, dva ili tri suglasnika, kao: *Isùs [Isus]* ›Iesus‹, *Naucìtegl [naučitelj]* ›magister‹, *Kàrst [Krst]* ›Christus‹. Druge pak, i to posebice deminutivi, završavaju na samoglasnike *-e* i *-o*, kao: *Pétre*, *Píro [Petre, Piro]* ›Petrus‹, *Márko [Marko]* ›Marcus‹, *Gárgo [Grgo]* ›Gregorius‹.

Imenice srednjega roda završavaju u pravilu na *-e* i *-o* i one su opće, kao: *vríme [vrime]* ›tempus‹, *sárçe [srce]* ›cor‹ i *nebbo [nebo]* ›caelum‹ te druge slične.

Genitiv jednine sviju njih završava na *-a*, dativ na *-u*, akuzativ na *-a*, vokativ na *-e* ili nekih na *-o*, ablativ na *-a* s prijedlogom *od*, koji se može povezati i s genitivom, sedmi padež na *-om* ili ponekad na *-em* s prijedlogom *sa* ili *s'* ili bez njih.

Nominativ množine muških imenica završava na *-i*, a imenica srednjega roda na *-a*, genitiv muških na *-ov*, ponekad na *-ev*, *-a*, *-i* ili *-â [a]*, *-î [i]*, srednjih poglavito na *-aa [a]* ili *-ii [i]*. Dativ na *-om* i ponekad na *-em*. Akuzativ muških na *-i* ili *-e*, a srednjih na *-a*. Vokativ muških na *-i*, srednjih na *-a*. Ablativ[1] je sličan genitivu. Sedmi padež[2] na *-imi* ili *-ima* ili kod mnogih na *-ii [i]*. Osmi padež[3] na *-ih*.

---

[1] Po latinskome uzoru uvodi Kašić ovaj padež u gramatiku iako je po nastavcima isti kao genitiv. U jednini, međutim, nema lokativa (osmoga padeža u množini).

[2] *Sedmi padež* - instrumental

[3] *Osmi padež* - lokativ

Prima declinatio nominis substantivi

[. . .]

Exemplum primum
nominis appellativi imparisyllabi masculini

Numero singulari

Nom[inativus]	*Oví*	*Gòlub*	›hic columbus‹
Gen[itivus]		*Gòluba*	›columbi‹
Dat[ivus]		*Gòlubu*	›columbo‹
Acc[usativus]		*Gòluba*	›columbum‹
Voc[ativus]		*ò Gòlube*	›o columbe‹
Abl[ativus]		*od Gòluba*	›a columbo‹
Sept[imus]		*s' Gòlubom*	›cum columbo‹

Plurali

Nom[inativus]	*Ovì*	*Gòlubi*	›hi columbi‹
Gen[itivus]		*Gòlubov* vel *golubâ* vel *golubî*	
Dat[ivus]		*Gòlubom*	
Acc[usativus]		*Gòlubi* vel *gòlube*	
Voc[ativus]		*ò Gòlubi*	
Abl[ativus]		*od Gòlubov* vel *golubâ* vel *golubî*	
Sept[imus]		*s' Golubìmi* vel *s' golubìma* vel *s' golubî*	
Oct[avus]		*ù Golubíh* vel *golubî*	

[. . .]

Prva deklinacija imenica

[. . .]

Prvi primjer
Nejednakosložna opća imenica muškoga roda

U jednini

N[ominativ]	*ovi golub*	›hic columbus‹
G[enitiv]	*goluba*	›columbi‹
D[ativ]	*golubu*	›columbo‹
A[kuzativ]	*goluba*	›columbum‹
V[okativ]	*o golube*	›o columbe‹
A[blativ]	*od goluba*	›a columbo‹
S[edmi padež]	*s' golubom*	›cum columbo‹

U množini

N[ominativ]	*ovi golubi*	›hi columbi‹
G[enitiv]	*golubov* ili *goluba* ili *golubi*	
D[ativ]	*golubom*	
A[kuzativ]	*golubi* ili *golube*	
V[okativ]	*o golubi*	
A[blativ]	*od golubov* ili *goluba* ili *golubi*	
S[edmi padež]	*s' golubimi* ili *s' golubima* ili *s' golubi*	
O[smi padež]	*u golubih* ili *golubi*	

[. . .]

Exemplum primum
Nominis appellativi imparisyllabi generis neutri finiti in *-e*

Numero singulari

Nom.	*Ovó vríme*	›hoc tempus‹
Gen.	*vrìmena*	›temporis‹
Dat.	*vrìmenu*	›tempori‹
Acc.	*vríme*	›tempus‹
Voc.	*ò vríme*	›o tempus‹
Abl.	*od vrìmena*	›a tempore‹
Sept.	*s' vrìmenom* vel *vrìmenem*	›cum tempore‹

Plurali

Nom.	*vrìmena*	›tempora‹
Gen.	*vrimên* vel *vriménâ* vel *vriménî*	›temporum‹
Dat.	*vrimenóm*	›temporibus‹
Acc.	*vrìmena*	›tempora‹
Voc.	*o vrìmena*	›o tempora‹
Abl.	*òd vrimên* (et c. ut in genitivo)	›a temporibus‹
Sept.	*s' vriménî* vel *vrimenìma*	›cum temporibus‹
Oct.	*ù vrimeníh*	›in temporibus‹

[. . .]

Prvi primjer
Nejednakosložna opća imenica srednjega roda na *-e*

U jednini

N	*ovo vrime*	›hoc tempus‹
G	*vrimena*	›temporis‹
D	*vrimenu*	›tempori‹
A	*vrime*	›tempus‹
V	*o vrime*	›o tempus‹
A	*od vrimena*	›a tempore‹
S	*s' vrimenom* ili *vrimenem*	›cum tempore‹

U množini

N	*vrimena*	›tempora‹
G	*vrimen* ili *vrimena* ili *vrimeni*	›temporum‹
D	*vrimenom*	›temporibus‹
A	*vrimena*	›tempora‹
V	*o vrimena*	›o tempora‹
A	*od vrimen* (itd. kao u genitivu)	›a temporibus‹
S	*s' vrimeni* ili *vrimenima*	›cum temporibus‹
O	*u vrimenih*	›in temporibus‹

[. . .]

De secunda nominis substantivi declinatione

1. Huius declinationis nomina partim sunt propria masculina et feminina, partim appellativa masculina, feminina et quaedam communia duorum aut etiam trium.

Parisyllaba sunt ferme omnia exceptis quibusdam casibus.

2. Num[ero] sing[ulari] nominativus desinit in *-a*, ut *oví Andrìya, ová Marìya, oví Slûga, ová Sluxbèniça, ovî* et *ová Vodopìya.*

Genitivus desinit in *-e*, maioris tamen perspicuitatis gratia distinguemus a masculinis femininorum nominum casus diphthongo *-æ*, ut *oví Voyvòda, Voyvòde; ová xenà, xenæ*. Atque ex hoc casu sumetur distinctio huius declinationis ab aliis.

Dativus desinit in *-i*, ut *ovomú Andrìyi, ovóy Marìyi* et c.

Accusativus desinit in *-u*, ut *ovogá Voyvòdu, ovú Agnìyu* et c.

Vocativus plerumque desinit in *-o* vel *-a*, interdum in *-e*, ut *ò Dîvo, ò Klára, ò Bogoròdiçæ*.

Ablativus cum paepositione *od* similis est genitivo.

Septimus casus cum paepositione *sa* vel *s'* desinit in *-om*, ut *s' Dîvóm*, interdum omittitur praepositio.

3. Num[ero] plur[ali] nom[inativus] desinit in *-e* vel *-æ*, gen. in *-â*, vel, abiecta ultima vocali nominativi, in aliquam consonantem, dat[ivus] in *-am*, acc[usativus] et voc[ativus] in *-e* vel *-æ*, abl[ativus] cum praepositione *od* ut gen[itivus], sept[imus] in *-ami* vel *-ama* vel *-î* cum praepositione *sa* vel *s'*, oct[avus] in *-ah* cum praepositione *ù*.

O drugoj deklinaciji imenica

1. Imenice ove deklinacije djelomice su vlastite muškoga i ženskog roda, djelomice opće muškoga i ženskoga roda, a neke su zbirne oba ili čak svih triju rodova.

Gotovo sve su jednakosložne izuzev u nekim padežima.

2. U jednini nominativ završava na *-a*, kao *oví Andrìya [ovi Andrija], ová Marìya [ova Marija], oví slûga [ovi sluga], ová sluxbèniça [ova službenica], ovî [ovi] i ová vodopìya [ova vodopija].*

Genitiv završava na *-e*, ali radi bolje preglednosti razlučujemo imenice ženskoga roda od onih muškoga s pisanjem dvoglasa *-æ*, kao *oví voyvòda, voyvòde; ová xenà, xenæ*[4] *[ovi vojvoda, vojvode; ova žena, žene]*. Po istome se padežu ova deklinacija razlikuje od drugih.

Dativ završava na *-i*, kao *ovomú Andrìyi, ovóy Marìyi [ovomu Andriji, ovoj Mariji]* itd.

Akuzativ završava na *-u*, kao *ovogá voyvòdu, ovú Agnìyu [ovoga voyvodu, ovu Anjiju]* itd.

Vokativ uglavnom završava na *-o* ili *-a*, ponekad na *-e*, kao *ò Dîvo, ò Klára, ò Bogoròdiçæ [o Divo, o Klara, o Bogorodice].*

Ablativ s prijedlogom *od* sličan je genitivu.

Sedmi padež [instrumental] s prijedlogom *sa* ili *s'* završava na *-om*, kao *s' Dîvóm [s Divom]*, ponekad se ispušta prijedlog.

3. Nominativ množine se završava na *-e* ili *-æ [e]*, genitiv na *-â [a]* ili, kada se odbaci suglasnik u nominativu, na kakav suglasnik, dativ na *-am*, akuzativ i vokativ na *-e* ili *-æ [e]*, ablativ s prijedlogom *od* kao genitiv, sedmi padež na *-ami* ili *-ama* ili *-i* s prijedlogom *sa ili s'*, osmi padež [lokativ] na *-ah* s prijedlogom *ù [u].*

---

[4] Mi danas pišemo u oba slučaja samo *-e*, pa i ovdje valja čitati *-e* bez obzira na to piše li se *-e* ili *-æ*.

Secunda declinatio nominis substantivi

Exemplum primum nominis proprii feminini

Numero singulari

Nom.	*ová Marìya*	›haec Maria‹
Gen.	*ovæ Marìyæ̂*	›Mariae‹
Dat.	*ovóy Marìyi*	›Mariae‹
Acc.	*ovú Marìyu*	›Mariam‹
Voc.	*ò Marìya* vel *Marìyæ*	›o Maria‹
Abl.	*od ovæ Marìyæ*	›a Maria‹
Sep.	*s' ovóm Marìyom*	›cum hac Maria‹

Exemplum secundum nominis appelativi masculini

Numero singulari

Nom.	*oví*	*Voyvòda*	›hic	dux‹
Gen.		*Voyvodé*		›ducis‹
Dat.		*Voyvòdi*		›duci‹
Acc.		*Voyvòdu*		›ducem‹
Voc.		*ò Voyvòda*		›o dux‹
Abl.		*od Voyvodé*		›a duce‹
Sept.		*s' Voyvòdom*		›cum duce‹

Druga deklinacija imenice

Prvi primjer vlastite imenice ženskoga roda

U jednini

N	*ova Marija*	›haec Maria‹
G	*ove Marije*	›Mariae‹
D	*ovoj Mariji*	›Mariae‹
A	*ovu Mariju*	›Mariam‹
V	*o Marija* ili *Marije*	›o Maria‹
A	*od ove Marije*	›a Maria‹
S	*s' ovom Marijom*	›cum hac Maria‹

Drugi primjer opće imenice muškoga roda

U jednini

N	*ovı vojvoda*	›hic	dux‹
G	*vojvode*		›ducis‹
D	*vojvodi*		›duci‹
A	*vojvodu*		›ducem‹
V	*o vojvoda*		›o dux‹
A	*od vojvode*		›a duce‹
S	*s' vojvodom*		›cum duce‹

Plurali

Nom.	*Voyvòde*	›duces‹
Gen.	*Voyvód* vel *Voyvódaa*	›ducum‹
Dat.	*Voyvòdam*	›ducibus‹
Acc.	*Voyvòde*	›duces‹
Voc.	*ò Voyvòde*	›o duces‹
Abl.	*od Voyvód* vel *Voyvódâ*	›a ducibus‹
Sept.	*s' Voyvòdami* vel *Voyvòdama*	›cum ducibus‹
Oct.	*ù Voyvodáh*	›in ducibus‹

[. . .]

De tertia nominis substantivi declinatione

1.Nomina huius declinationis sunt appellativa imparisyllaba et feminina dumtaxat.

2. Num[ero] singulari nom[inativus], acc[usativus] et voc[ativus] desinit in unam vel duas consonantes, quae ferme sunt *-c*, *-d*, *-l*, *-n*, *-r*, *-cch*, *-st* et *-v*, ut *Rîc*, *nôcch*, *lipóst*, *Plâv* et c.

Genit[ivus] et dat[ivus] desinit in vocalem *-i*, quae est distinctiva huius tertiae declinationis.

Ablativus cum praepositione *od* similis est genitivo.

Septimus desinit in *-yu* cum praepositione *sa*, *s'* vel sine ea.

3. Numero plurali nomin[ativus], accusat[ivus] et voc[ativus] desinit in *-i*, gen[itivus] et ablat[ivus] in *-î* vel in *-â* vel, his abiectis, ut *Stvarî* vel *Stvarâ* vel *Stvâr*, dat[ivus] in *-am*, septimus cum praepositione *sa*, *s'* desinit in *-ami*, *-ama* vel *-î*, oct[avus] cum praepositione *ù* desinit in *-ah* vel *-eh* vel *-ih*.

U množini

N	*vojvode*	›duces‹
G	*vojvod* ili *vojvoda*	›ducum‹
D	*vojvodam*	›ducibus‹
A	*vojvode*	›duces‹
V	*o vojvode*	›o duces‹
A	*od vojvod* ili *vojvoda*	›a ducibus‹
S	*s' vojvodami* ili *vojvodama*	›cum ducibus‹
O	*u vojvodah*	›in ducibus‹

[. . .]

O trećoj deklinaciji imenice

1. Imenice su ove deklinacije opće, nejednakosložne i isključivo ženskoga roda.

2. U jednini nominativ, akuzativ i vokativ završavaju na jedan ili dva suglasnika, a to su u pravilu *-c, -d, -l, -n, -r, -cch [ć]*, *-st* i *-v*, kao *rîc, nôcch, lipóst, plâv [rič, noć, lipost, plav]* itd.

Genitiv i dativ završavaju na samoglasnik *-i*, po čemu se ova treća deklinacija razlikuje od drugih.

Ablativ s prijedlogom *od* sličan je genitivu.

Sedmi padež [instrumental] završava na *-yu [ju]* s prijedlogom *sa, s'* ili bez njega.

3. U množini nominativ, akuzativ i vokativ završavaju na *-i*, genitiv i ablativ na *-î [i]* ili *-â [a]* ili bez njih, kao *Stvarî [stvari]* ili *stvarâ [stvara]* ili *stvâr [stvar]*, dativ na *-am*, sedmi padež [instrumental] s prijedlogom *sa, s'* završava na *-ami, -ama* ili *-î [i]*, osmi padež [lokativ] s prijedlogom *ù [u]* završava na *-ah* ili *-eh* ili *-ih*.

Tertia declinatio nominis substantivi

Exemplum

Numero singulari

Nom.	*ová*	*Sladóst*	›haec dulcedo‹
Gen.		*Slàdosti*	›dulcedinis‹
Dat.		*Slàdosti*	›dulcedini‹
Acc.		*Sladóst*	›dulcedinem‹
Voc.		*ò Sladóst*	›o dulcedo‹
Abl.		*od Slàdosti*	›a dulcedine‹
Sept.		*sa Slàdostyu*	›cum dulcedine‹

Plurali

Nom.	*ovæ*	*Slàdosti*	›dulcedines‹
Gen.		*Sladôst* vel *Sladostî* vel *Sladostâ*	›dulcedinum‹
Dat.		*Slàdostam*	›dulcedinibus‹
Acc.		*Slàdosti*	›dulcedines‹
Voc.		*ò Slàdosti*	›o dulcedines‹
Abl.		*od Sladôst* (ut in genitivo)	›a dulcedinibus‹
Sept.		*sà Sladostàmi, Sladostîma* vel *Sladostî*	›cum dulcedinibus‹
Oct.		*ù Sladostíh*	›in dulcedinibus‹

[. . .]

Treća deklinacija imenica

Primjer

U jednini

N	*ova*	*sladost*	›haec dulcedo‹
G		*sladosti*	›dulcedinis‹
D		*sladosti*	›dulcedini‹
A		*sladost*	›dulcedinem‹
V		*o sladost*	›o dulcedo‹
A		*od sladosti*	›a dulcedine‹
S		*sa sladostju*	›cum dulcedine‹

U množini

N	*ove*	*sladosti*	›dulcedines‹
G		*sladost* ili *sladosti* ili *sladosta*	›dulcedinum‹
D		*sladostam*	›dulcedinibus‹
A		*sladosti*	›dulcedines‹
V		*o sladosti*	›o dulcedines‹
A		*od sladost* (kao u genitivu)	›a dulcedinibus‹
S		*sa sladostami, sladostima* ili *sladosti*	›cum dulcedinibus‹
O		*u sladostih*	›in dulcedinibus‹

[. . .]

De pronomine in universum

1. Pronomen est pars orationis declinabilis per casus, quod loco nominis positum certam finitamque personam significat.

2. Attributa pronominis sunt species, genus, numerus, figura, persona et casus.

3. Species pronominis est primitiva et derivativa vel potius derivata. Primitiva dividitur in pronomen demonstrativum et reciprocum, derivativa vero in possessivum, gentile et patrium atque etiam reciprocum. Ex his vero partim sunt quae separata in oratione ponuntur, partim quae cum aliis orationis partibus coniunguntur.

4. Genera autem sunt masculinum, femininum et neutrum. Quaedam enim pronomina etiamsi unius sint formae sunt tamen generis communis trium, quaedam vero more adiectivorum nominum tres habent formas, exceptis quibusdam casibus pluralis, in quibus una omni generi respondent.

5. Numerus pronominum est singularis et pluralis.

6. Figura tantum simplex est.

7. Persona vero quibusdam est prima dumtaxat aut secunda aut tertia, quibusdam omnes tres.

8. Casus denique ferme sunt totidem quot adiectivis,.deest autem quibusdam nominativus et vocativus, quibusdam vero vocativus utriusque numeri, ut in exemplis.

De pronomine demonstrativo et reciproco

Pronomen demonstrativum est, quod certam rem demonstrat, cuiusmodi sunt omnia pronomina primae, secundae, et tertiae personae, sive sint unius formae sive plurium.

O zamjenici općenito

1. Zamjenica je dio rečenice koji se može deklinirati po padežima, a koji se stavlja umjesto imena i označava sasvim određenu osobu.

2. Zamjenica je određena vrstom, rodom, brojem, figurom[5], licem i padežom.

3. Vrste su zamjenice: izvorna i izvediva, odnosno izvedena. Izvorna se dijeli na pokaznu i povratnu zamjenicu, izvediva pak u posvojnu, »narodnosnu« i »zamjenicu koja označava domovinu«, i na povratnu. Od ovih su pak jedne samostalne u rečenici, dok se druge sklanjaju zajedno s drugim dijelovima rečenice.

4. Rodovi su muški, ženski i srednji. Neke su zamjenice, međutim, iako imaju jedan oblik, ujedno od triju različitih rodova, druge opet, slično kao i pridjevi, imaju tri oblika, izuzev nekih padeža množine u kojima jedan oblik odgovara svima trima rodovima.

5. Broj je zamjenica jednina i množina.

6. Figura je (oblik) samo jednostavna (prosta).

7. Lice je pak kod nekih samo prvo ili drugo ili treće, kod nekih sva tri.

8. Padeža je na posljetku gotovo isto toliko kao i kod pridjeva; kod nekih ipak nedostaju nominativ i vokativ, kod drugih opet samo vokativ, i to jednine i množine.

O pokaznoj i povratnoj zamjenici

Pokazna zamjenica jest ona koja pokazuje određenu stvar, a takve su sve zamjenice prvoga, drugoga i trećega lica, bilo da imaju jedan, bilo više oblika.

---

[5] *figura* - oblik (Ta podjela u Kašića znači: je li zamjenica jednostavna ili složena. Zamjenice su, dakle, samo jednostavne, npr. *ti*, *tvoj*, dok su pridjevi i jednostavni i složeni, npr. *moćan*, *svemoćan*.)

Exemplum primum
Pronominis demonstrativi primae personae
Numero singulari

Nom.	*Yá*	›ego‹
Gen.	*mené*	›mei‹
Dat.	*mèni*	›mihi‹
Acc.	*mené*	›me‹
Abl.	*od mené*	›a me‹
Sept.	*sàmnóm* vel *s' manóm*	›mecum‹

Plurali

Nom.	*mıı*	›nos‹
Gen.	*nàs*	›nostrum‹ vel ›nostri‹
Dat.	*nàm*	›nobis‹
Acc.	*nàs*	›nos‹
Abl.	*od nàs*	›a nobis‹
Sept	*s' nàmi* vel *s' nayu*	›nobiscum‹
Oct.	*ù nàs*	›in nobis‹

Prvi primjer
pokazne zamjenice[6] prvoga lica

U jednini

N	*ja*	›ego‹
G	*mene*	›mei‹
D	*meni*	›mihi‹
A	*mene*	›me‹
A	*od mene*	›a me‹
S	*sa mnom* ili *s' manom*	›mecum‹

U množini

N	*mi*	›nos‹
G	*nas*	›nostrum‹ vel ›nostri‹
D	*nam*	›nobis‹
A	*nas*	›nos‹
A	*od nas*	›a nobis‹
S	*s' nami* ili *s' naju*	›nobiscum‹
O	*u nas*	›in nobis‹

[6] Po običaju ondašnje latinske gramatike Kašić u pokazne ubraja i osobne zamjenice.

Exemplum secundum
Pronominis demonstrantivi secundae personae

Numero singulari

Nom.	*Tí*	›tu‹
Gen.	*tebbé*	›tui‹
Dat.	*tebbi*	›tibi‹
Acc.	*tebbe*	›te‹
Voc.	*ò tí*	›o tu‹
Abl.	*od tebbe*	›a te‹
Sept.	*s' tobbom*	›tecum‹

Plurali

Nom.	*vıı*	›vos‹
Gen.	*vàs*	›vestrum‹ vel ›vestri‹
Dat.	*vàm*	›vobis‹
Acc.	*vıı*	›vos‹
Voc.	*ò vii*	›o vos‹
Abl.	*od vàs*	›a vobis‹
Sept.	*s' vàmi*	›vobiscum‹
Oct.	*ù vàs*	›in vobis‹

Drugi primjer
pokazne zamjenice drugog lica

U jednini

N	*ti*	›tu‹
G	*tebe*	›tui‹
D	*tebi*	›tibi‹
A	*tebe*	›te‹
V	*o ti*	›tu‹
A	*od tebe*	›a te‹
S	*s' tobom*	›tecum‹

U množini

N	*vı*	›vos‹
G	*vas*	›vestrum‹ vel ›vestri‹
D	*vam*	›vobis‹
A	*vı*	›vos‹
V	o *vı*	›o vos‹
A	*od vas*	›a vobis‹
S	*s' vami*	›vobiscum‹
O	*u vas*	›in vobis‹

Exemplum tertium
Demonstrativi, defectivi et reciproci tertiae personae

Numero singulari

Gen.	*Sebé*	›sui‹
Dat.	*sebi*	›sibi‹
Acc.	*sebé*	›se‹
Abl.	*od sebé*	›a se‹
Sept.	*sà sobóm*	›secum‹

Plurali

Gen.	*sebbé*	›sui‹
Dat.	*sebbi*	›sibi‹
Acc.	*sebbé*	›se‹
Abl.	*od sebbé*	›a se‹
Sept.	*sà sobbóm*	›secum‹
Oct.	*ù sebbi*	›in se‹

Exemplum quartum
Pronominis demonstrativi

Numero singulari

Nom.	*oví, ová, ovó*	›hic, haec, hoc‹
Gen.	*ovòga, ovæ, ovòga*	›huius‹
Dat.	*ovomú, ovóy, ovomú*	›huic‹
Acc.	*ovòga, ovú, ovó*	›hunc, hanc, hoc‹
Abl.	*od ovòga, ovæ, ovòga*	›ab hoc, hac, hoc‹
Sept.	*s' ovím, ovóm, ovím*	›cum hoc, hac, hoc‹

Treći primjer
pokazne, nepotpune i povratne zamjenice trećega lica

U jednini

G	*sebe*	›sui‹
D	*sebi*	›sibi‹
A	*sebe*	›se‹
A	*od sebe*	›a se‹
S	*sa sobom*	›secum‹

U množini

G	*sebe*	›sui‹
D	*sebi*	›sibi‹
A	*sebe*	›se‹
A	*od sebe*	›a se‹
S	*sa sobom*	›secum‹
O	*u sebi*	›in se‹

Četvrti primjer
pokazne zamjenice

U jednini

N	*ovi, ova, ovo*	›hic, haec, hoc‹
G	*ovoga, ove, ovoga*	›huius‹
D	*ovomu, ovoj, ovomu*	›huic‹
A	*ovoga, ovu, ovo*	›hunc, hanc, hoc‹
A	*od ovoga, ove, ovoga*	›ab hoc, hac, hoc‹
S	*s' ovim, ovom, ovim*	›cum hoc, hac, hoc‹

Plurali

Nom.	*ovì, ovæ, ovà*	›hi, hae, haec‹
Gen.	*ovíh*	›horum, harum, horum‹
Dat.	*ovím*	›his‹
Acc.	*ovì, ovæ, ovà*	›hos, has, haec‹
Abl.	*od ovíh*	›ab his‹
Sept.	*s' ovím*	›cum his‹
Oct.	*ù ovíh*	›in his‹

Exemplum quintum
Demonstrativi etiam tertiae personae

Numero singulari

Nom.	*Táy, ta, to*	›iste, ista, istud‹
Gen.	*tòga, tæ, tòga*	›istius‹
Dat.	*tòmu, tóy, tòmu*	›isti‹
Acc.	*tòga, tu, to*	›istum, istam, istud‹
Abl.	*od tòga, tæ, tòga*	›ab isto, ista, isto‹
Sept.	*s' tím, tóm, tím*	›cum isto, ista, isto‹

Plurali

Nom.	*ti, tæ, ta*	›isti, istae, ista‹
Gen.	*tiih*	›istorum, istarum, istorum‹
Dat.	*tiim*	›istis‹
Acc.	*ti, tæ, ta*	›istos, istas, ista‹
Abl.	*od tiih*	›ab istis‹
Sept.	*s' tími*	›cum istis‹
Oct.	*ù tiih*	›in istis‹

U množini

N	*ovi, ove, ova*	›hi, hae, haec‹
G	*ovih*	›horum, harum, horum‹
D	*ovim*	›his‹
A	*ovi, ove, ova*	›hos, has, haec‹
A	*od ovih*	›ab his‹
S	*s' ovim*	›cum his‹
O	*u ovih*	›in his‹

Peti primjer
pokazne zamjenice također trećega lica

U jednini

N	*taj, ta, to*	›iste, ista, istud‹
G	*toga, te, toga*	›istius‹
D	*tomu, toj, tomu*	›isti‹
A	*toga, tu, to*	›istum, istam, istud‹
A	*od toga, te, toga*	›ab isto, ista, isto‹
S	*s tim, tom, tim*	›cum isto, ista, isto‹

U množini

N	*ti, te, ta*	›isti, istae, ista‹
G	*tih*	›istorum, istarum, istorum‹
D	*tim*	›istis‹
A	*ti, te, ta*	›istos, istas, ista‹
A	*od tih*	›ab istis‹
S	*s' timi*	›cum istis‹
O	*u tih*	›in istis‹

Institutionum linguae illyricae
liber secundus

De verbo ceterisque orationis partibus

De verbo

1. Verbum est pars orationis modos et tempora sine casu habens.

2. Attributa verbi sunt genus, modus, tempus, species, figura, persona, numerus et coniugatio.

De generibus verborum

1. Genera verborum prima sui divisione sunt personale et impersonale, illud plures una personas habet, hoc vero dumtaxat unam.

2. Personale autem apud Latinos subdivi[di]tur in activum, passivum, neutrum, commune et deponens, impersonale vero in verba activae et passivae vocis.

3. Apud nos vero, ut mihi quidem videtur, dividi potest personale et impersonale in verbum transitivum, quod vi sua transit in aliud, et in verbum intransitivum, quod sua significatione non transit in aliud. Dividi enim aliter vix potest, cum neque forma habeatur neque sonus, ex quibus verborum inter se se diversitas intelligatur, si ea sine ulla alia particula sumantur.

4. Transitiva sunt varia. Quaedam enim transeunt in personam patientem rationis participem, ut: *mollim tebbé* › rogo

Osnove ilirskoga jezika

Knjiga druga

O glagolu i ostalim dijelovima rečenice

O glagolu

1. Glagol je dio rečenice koji ima načine i vremena, a nema padeža.

2. Glagol određuju rod, način, vrijeme, vrsta (lik), figura (oblik), lice, broj i sprezanje (konjugacija).

O glagolskim rodovima

1. Glagolski su rodovi po svojoj prvoj podjeli lični i bezlični. Prvi ujedno ima više lica, drugi samo jedno.

2. Lični se u Latina dijele na aktivne, pasivne, srednje, zbirne i deponentne[7], a bezlični u glagole aktivnog i pasivnog značenja.

3. U nas se, međutim, kako se to meni čini, i lični i bezlični glagoli mogu podijeliti na prijelazne, koji svojom snagom prelaze u što drugo, i na neprijelazne, koji svojim značenjem ne prelaze u što drugo. Na drugi način jedva može biti podjele, jer nema ni oblika ni izgovora po kojima bi se razabirala međusobna razlika glagola, ako se uz njih ne uzme kakva druga riječca.

4. Prijelazni su glagoli različiti. Jedni, naime, prelaze u trpeću razumnu osobu, kao: *mollim tebbé [molim tebe]* ›rogo

[7] To su glagoli koji imaju samo pasivne oblike, ali aktivno značenje. Međutim, ta nas podjela latinskih glagola dalje ne zanima.

te‹, *Sctùye mené* ›honorat me‹, *Yá násliduyem preblaxennóga Isùssa* ›ego sequor beatissimum Iesum‹. Quaedam transeunt in rem patientem, quae est rationis expers, ut *mii òremo zèmgliu* ›nos aramus terram‹, *vii bodetè kogna* ›vos pungitis equum‹. Quaedam denique habent nomina, quae idem quod ipsa verba significant, ut *oní xivú xivòt vessel* ›illi vivunt vitam laetam‹, *Oví, prilípu póyku poyú* ›hi pulcherrimam cantilenam canunt‹.

5. Porro hae tres verborum species inter se differunt. Verba enim primae admittunt sensum passivum in omnibus personis, ut *yá sam sctován* ›io son honorato, ego honoror‹. Secundae autem speciei verba sensum passivum proprie non nisi in tertiis personis possunt admittere, ut *zemglià yèst orána od mené* ›la terra e arata da me, terra aratur a me‹ vel *òrete* ›arasi, aratur‹. Tertiae denique speciei verba nulla ratione sunt passivae significationis sine particula *se*, ut *xivèse xivòt velè trudni* ›vivesi vita assai fatichosa, vivitur vita valde laboriosa‹ *Tecése târk dugi* ›corressi corso longo, curritur cursus longus‹.

6. Intransitiva autem sunt, quae neque in aliud suam actionem transferunt, neque ab alio recipere ulla in se facta mutatione possunt id quod significant. Horum prima species est verbum substantivum, quo utimur et in sua significatione et coniuncto cum participiis vel activae vel passivae significationis. Hoc autem est (*Yesàm, yesì, yest* ›sum, es, est‹). Secunda species sunt verba absoluta, quae statim ut proferuntur suam integram significationem demonstrant, quam neque aliunde accipiunt neque in aliud transferunt, ut *marmgnii* ›murmurat‹, *tecé* ›currit‹ *daxyii* ›pluit‹, *blidí* ›pallescit‹, *gleddam* ›aspicio‹, *psuyé* ›vituperat‹, *smiyése* ›ridet‹, *kricii* ›clamat‹, *Çárglienii* ›rubescit‹.

te‹, *Sctuùye mené [štuje mene]* ›honorat me‹, *Yá násliduyem preblaxennóga Isùssa [ja naslidujem preblaženoga Isusa]* ›ego sequor beatissimum Iesum‹. Drugi prelaze u trpeću stvar, koja je bez razuma, kao: *mii òremo zèmgliu [mi oremo zemlju]* ›nos aramus terram‹, *vii bodetè kognà [vi bodete konja]* ›vos pungitis equum‹. Treći, konačno, imaju ista imena koja se i glagolom označavaju, kao *oní xivú xivòt vessel [oni živu život vesel]* ›illi vivunt vitam laetam‹, *oví, prilípu póyku poyú [ovi prilipu pojku poju]* ›hi pulcherrimam cantilenam canunt‹.

5. Nadalje, te se tri vrste glagola razlikuju međusobno. Glagoli prve vrste dopuštaju trpni smisao svim licima, kao *yá sam sctován [ja sam štovan]* ›io son honorato, ego honoror‹. Glagoli druge vrste pasivni smisao dopuštaju samo trećemu licu, kao *zemglià yèst orána od mené [zemlja jest orana od mene]* ›la terra e arata da me, terra aratur a me‹ ili *òrete [orete]* ›arasi, aratur‹. Konačno, glagoli treće vrste nisu ni na koji način pasivnog značenja bez riječce *se*, kao *xivèse xivòt velè trudni [žive se život vele trudni]* ›vivesi vita assai fatichosa, vivitur vita valde laboriosa‹, *tecése târk dugi [teče se trk dugi]* ›corressi corso longo, curritur cursus longus‹.

6. Neprijelazni su pak glagoli oni koji svoje djelovanje u nešto drugo ne prenose niti od čega drugoga mogu primiti ono što označavaju kada se učini kakva promjena. Od njih je pȓva vrsta osnovni (pomoćni) glagol kojim se služimo u njegovu osnovnom značenju i kada je povezan s participima aktivnog ili pasivnog značenja. On je *yesàm, yesì, yest [jesam, jesi, jest]* ›sum, es, est‹. Druga su vrsta apsolutni (samostalni) glagoli koji smjesta pokazuju da iznose svoje potpuno značenje koje niotkuda nisu dobili niti ga u što prenose, kao *marmgnii [mrmnji]* ›murmurat‹, *tecé [teče]* ›currit‹, *daxyii*[8] *[dažji]* ›pluit‹, *blid' [blidi]* ›pallescit‹, *gleddam [gledam]* ›aspicio‹, *psuyé [psuje]* ›vituperat‹, *smiyése [smije se]* ›ridet‹, *kricii [kriči]* ›clamat‹, *Çárglienii [crljeni]* ›rubescit‹.

[8] *daxyii* = daždi, kiši

7. Quaedam ex his dicuntur continuativa eo, quod continuam quandam passionem in patiente ipso, neque aliunde ortam, quaeque ex ipso in aliud transferri non potest, adsignificant, ut *goriim* ›ardeo‹, *blidím* ›pallesco‹, *cuddíse* ›admiratur, maravigliasi‹.

8. Quaedam vero sunt significativa actionis absolutae, quae in ipso agente fit, ut *scétam* ›deambulo‹, *tecém* ›curro‹, *Vapye* ›clamat‹. Ad hanc speciem revocantur verba, quae respondent huic interrogationi: *Sctò cinísc?* ›quid agis?‹ *Sctím* ›lego‹, *piiscem* ›scribo‹, quae ex se ipsis illi interrogationi absolute respondent, extra quam significationem casum patientem requirunt, ut *Sctij sféto písmo* ›legit sacram scripturam‹.

De modis ceterisque attributis verborum.

1. Modi verborum sunt qui demonstrant animi sensa ac voluntatem in res significatas. Sunt vero ferme hi:

Indicativus, qui rem narrat.

Imperativus, qui vel imperat, vel venuste suaviterque rogat vel permittit conceditque faciendam, vel denique hortatur et urget rem exequendam.

Optativus cupidos animi affectus ostendit.

Coniunctivus non sine aliqua particula rem narrat.

Potentialis cum quadam brevi venustate potentiam, vel debitum, vel voluntatem, vel consuetudinem et alia huiusmodi circa rem de qua est sermo declarat. Qui etiam si non differat (quod spectat ad formas ac tempora), ab aliis modis praesertim a coniunctivo, differt tamen virtute ac venustate in sensis animi brevius declarandis, ut *yá gliúbim Ivanna?* ›Amem Ioannem? Ch'io ami, ch'io habbi da amare Giovanni?‹ *Gliúbilbih?* ›Amarem? Io amerei? Haverei puotuto amare?‹

7. Neki se od nih nazivaju i trajni glagoli, po tome što označavaju kakvo trajno trpeće stanje u samoj trpnoj osobi koje niotkuda nije doneseno i koje iz nje u što drugo ne može prijeći, kao *goriim [gorim]* ›ardeo‹, *blidím [blidim]* ›pallesco‹, *cuddíse [čudi se]* ›admiratur, maravigliasi‹.

8. Drugi pak označavaju apsolutnu (samostalnu) radnju koja postaje u samome subjektu (izvršitelju radnje), kao *scétam [šetam]* ›deambulo‹, *tecém [tečem]* ›curro‹, *vapye [vapije]* ›clamat‹. Toj vrsti pripadaju glagoli koji odgovaraju na pitanje: *sctò cinísc? [što činiš?]* ›quid agis?‹ *sctím [štim]* ›lego‹, *piiscem [pišem]* ›scribo‹, tj. koji iz sebe samih apsolutno (samostalno) odgovaraju na isto pitanje, izvan kojega značenja inače za sobom povlače trpni padež, kao *sctij sféto písmo [štij sfeto pismo]* ›legit sacram scripturam‹.

O glagolskim načinima i drugim svojstvima glagola

1. Glagolski su načini oni koji pokazuju osjećanja duše i volje oko označene stvari. Uglavnom su ovi:

Indikativ, koji stvar priča.

Imperativ, koji ili naređuje ili uljudno i na ugodan način moli ili dopušta i prepušta na volju da se učini, ili na posljetku potiče i ubrzava da se stvar završi.

Optativ pokazuje želje i stanje duše.

Konjunktiv priča stvar uvijek dodajući kakvu riječcu.

Potencijal (mogući način) pokazuje s određenom kratkom uljudnošću mogućnost, ili nužnost, ili volju, ili običaj i sl. o predmetu o kojem je riječ. On se pak, ako se i ne razlikuje oblicima i vremenima od drugih načina, posebno od konjunktiva, razlikuje ipak učinkom i ljepotom osjećaja duše, koji se moraju kraće izraziti, kao primjerice *yá gliúbim Ivanna? [ja ljubim Ivana?]* ›Amem Ioannem? Ch'io ami, ch'io habbi da amare Giovanni?‹ *Gliúbilbih? [ljubil bih?]* ›Amarem? Io amerei? Haverei puotuto amare?‹

Infinitus est indistinctus et indifferens, qui caret personis ac numeris.

2. Tempora autem modorum, quae qualitatem operationis (quod ad prius attinet et posterius) indicant, sunt varia:

Praesens, praeteritum imperfectum, indefinitum, perfectum, et plusquamperfectum ac futurum.

Praesens rem quae nunc fit demonstrat, ut *yá govorrím* ›ego loquor‹, *tí hoddísc* ›tu ambulas‹, *Oní tecé* ›ille currit‹.

Praeteritum est varium

Imperfectum incohatae actionis continuationem nec dum confectae significat, ut *ucáh* ›docebam‹.

Indefinitum actionem praeteritam significat, quam pridem vero praeterierit non ostendit, ut *tekòh* ›cucurri, corsi‹, *poydòh* ›tui, andai‹, *pobìgosce* ›fugerunt, fugirno‹.

Perfectum actionem definito certoque tempore confectam ostendit, ut *gliúbiosam* ›amavi, ho amato‹.

Plusquamperfectum actionem non confectam modo, sed iam pridem elapsam significat, ut *bìah gliúbio* ›amaveram, havevo amato‹.

Futurum actionem quae futura est demonstrat, ut *ucìttichiu* ›docebo, insegnarò‹.

3. Modis quibusdam omnia haec tempora conveniunt, quibusdam vero tantum aliqua, ut in coniugationibus constabit.

4. Species verborum altera est primitiva, altera derivativa seu derivata.

5. Personae verborum sunt tres: prima quae loquitur, secunda cum qua quis loquitur, tertia de qua quis loquitur.

6. Figurae sunt simplex et composita.

7. Numeri sunt duo, singularis et pluralis.

8. Coniugationes denique verborum simplicium sunt tres, ut *ucím* ›doceo‹, *tícem* ›tango‹, *ìmam* ›habeo‹, compositorum vero fere duae, ut *narescùyem* ›exorno‹, *napràvgliam* ›apparo‹.

Infinitiv je uvijek isti i nepromjenjiv, i nema lica ni broja.

2. Vremena su glagolskih načina, koja pokazuju kakvoću radnje (dakle što se odnosi na prije i poslije), različita:

Prezent, prošlo nesvršeno vrijeme [imperfekt], prošlo neodređeno vrijeme [aorist], perfekt i pluskvamperfekt te futur.

Prezent pokazuje stvar koja sada nastaje, kao *yá govorrím [ja govorim]* ›ego loquor‹, *tí hoddísc [ti hodiš]* ›tu ambulas‹, *oní tecé [oni teče]* ›ille currit‹.

Prošla su vremena različita

Imperfekt označava trajanje započete još nezavršene radnje, kao *ucáh [učah]* ›docebam‹.

Aorist označava prošlu radnju koju ne pokazuje prije nego ona prođe, kao *tekòh [tekoh]* ›cucurri, corsi‹, *poydòh [pojdoh]* ›tui, andai‹, *pobìgosce [pobigoše]* ›fugerunt, fugirno‹.

Perfekt označava radnju završenu u sasvim određenu vremenu, kao *gliúbiosam [ljubio sam]* ›amavi, ho amato‹.

Pluskvamperfekt ne označava samo svršenu nego već prije svršenu [pretprošlu] radnju, kao *bìah gliúbio [bijah ljubio]* ›amaveram, havevo amato‹.

Futur pokazuje buduću radnju, kao *ucìttichiu [učit ću]* ›docebo, insegnaro‹.

3. S nekim glagolskim načinima idu sva ta vremena, s drugima pak samo neka, što će se utvrditi u konjugacijama.

4. Vrste su glagola jedna izvorna i jedna izvediva ili izvedena.

5. Tri su lica glagola: prvo je koje govori, drugo je s kime netko govori, treće o kome netko govori.

6. Figure (oblici) su jednostavne i složene.

7. Broja su dva: jednina i množina.

8. Konačno, tri su konjugacije jednostavnih glagola, kao *ucím [učim]* ›doceo‹, *tícem [tičem]* ›tango‹, *ìmam [imam]* ›habeo‹, a dvije složenih, kao *naresciùyem [narešujem]* ›exorno‹, *napràvgliam [napravljam]* ›apparo‹.

Coniugationes verborum

De coniugatione verbi *Yesàm* ›sum‹ et *Hochiù* ›volo‹

Antequam agatur de modo coniugandi verbi transitivi ponendum est hoc tertio capite, qua ratione coniuganda sint haec duo verba intransitiva *Yesàm* ›sum‹ (ut Emmanuelis Alvari nostrae Societatis viri eruditissimi in hoc consilium sequamur, qui hoc ipsum verbum ante omnia proposuit), et verbum *Hochiù* ›volo‹. Prioris enim cognitio omnino ad omnium verborum coniugationes pernecessaria est, posterioris vero ad certa quaedam tempora. Utriusque autem ita perpetuus est usus, ut vix sine illis colloquium paulo longius esse possit.

Coniugatio verbi substantivi *Yesàm* ›sum‹ Indicativi modi tempus

Praesens

Numero singulari

Yà yesàm	›ego sum‹	*nisàm*	›non sum‹
Tí yesì	›tu es‹	*nísi*	›non es‹
On yèst	›ille est‹	*níye* vel *ni*	›non est‹

Plurali

Mii yesmò	›nos sumus‹	*nismò*	›non sumus‹
Vii yestè	›vos estis‹	*nistè*	›non estis‹
Oni yesù	›illi sunt‹	*nisù*	›non sunt‹

Sprezanje (konjugacija) glagola

O sprezanju glagola *yesàm [jesam]* ›sum‹ i *hochiù [hoću]* ›volo‹

Prije nego što bude riječi o načinu sprezanja prijelaznoga glagola, mora se u ovom trećem poglavlju pokazati na koji se način moraju sprezati ova dva neprijelazna glagola: *yesàm [jesam]* ›sum‹ (slijedeći ovdje savjet Emanuela Alvareza[9] iz naše družbe, čovjeka vrlo učena koji je sam ovaj glagol stavio prije svih drugih), i glagol *hochiù [hoću]* ›volo‹. Upoznati ovaj prvi glagol nužno je za sprezanje baš svih glagola, a drugi za sprezanje nekih vremena. Oba se, međutim, neprestano upotrebljavaju, pa se bez njih jedva može voditi imalo duži razgovor.

Konjugacija glagola *yesàm [jesam]* ›sum‹ u indikativu

Prezent

U jednini

ja jesam	›ego sum‹	*nisam*	›non sum‹
ti jesi	›tu es‹	*nisi*	›non es‹
on jest	›ille est‹	*nije* ili *ni*	›non est‹

U množini

mi jesmo	›nos sumus‹	*nismo*	›non sumus‹
vi jeste	›vos estis‹	*niste*	›non estis‹
oni jesu	›illi sunt‹	*nisu*	›non sunt‹

[9] Po gramatici E. Alvareza (prvo izdanje 1572., a bilo ih je više od 400) učili su svi isusovci latinski jezik. Kašić ju je stalno imao pri ruci pišući ovu svoju prvu gramatiku hrvatskoga jezika.

[. . .]

Coniugatio verbi *Hochiu* ›Volo‹
Indicativi modi tempus
Praesens
Numero singulari

yá hochiù	›ego volo‹	io voglio
ti hòchiesc	›tu vis‹	tu voi
òn hòchie	›ille vult‹	quello vole

Plurali

mii hòchiemo	›nos volumus‹	noi volemo
vii hòchiete	›vos vultis‹	voi volete
onì hochiê	›illi volunt‹	quelli vogliono

[. . .]

De prima verborum simplicium coniugatione

Verba huius coniugationis ex praesenti indicativi et infiniti distinguenda sunt. Indicativi enim prima persona desinit in syllabam *-im*, ut *ucím* ›doceo‹, *govorrím* ›loquor‹, *gliúbim* ›amo‹, *mollím* ›rogo‹, secunda vero in *-isc* et tertia in *-i*, ut *ucísc*, *ucí*, *góvorrisc*, *govorri*. Forma autem infiniti desinit in *-iti* vel *-it*, ut *gliúbiti* ›amare‹.

[. . .]

Konjugacija glagola *hochiu [hoću]* ›volo‹
u indikativu
Prezent

U jednini

ja hoću	›ego volo‹	io voglio
ti hoćeš	›tu vis‹	tu voi
on hoće	›ille vult‹	quello vole

U množini

mi hoćemo	›nos volumus‹	noi volemo
vi hoćete	›vos vultis‹	voi volete
oni hoće	›illi volunt‹	quelli vogliono

[. . .]

O prvoj konjugaciji jednostavnih glagola

Glagoli se te konjugacije razlikuju po indikativu prezenta i po infinitivu. U indikativu, naime, prvo lice završava na slog *-im*, kao *ucím [učim]* ›doceo‹, *govorrím [govorim]* ›loquor‹, *gliúbim [ljubim]* ›amo‹, *mollím [molim]* ›rogo‹, drugo na *-isc [iš]* i treće na *-i*, kao *ucísc*, *ucí*, *góvorrisc*, *govorri [učiš, uči, govoriš, govori]*. U infinitivu završavaju na *-iti* ili *-it*, kao *gliúbiti [ljubiti]* ›amare‹.

Prima coniugatio
Verbi simplicis desinentis in *-im* indicativi modi tempus

Præsens

Numero singulari

yá ucîm	›ego doceo‹	io insegno
tí ucásc	›tu doces‹	tu insegni
ón ucí	›ille docet‹	quello insegna

Plurali

mii ucímo	›nos docemus‹	noi insegnamo
vii ucíte	›vos docetis‹	voi insegnate
onì ucé	›illi docent‹	quelli insegnano

Praeteritum imperfectum

[Numero singulari]

ucáh	›docebam‹	insegnauo
ucásce	›docebas‹	insegnavi
ucásce	›docebat‹	insegnava

Plurali

ucáhomo	›docebamus‹	insegnavamo
ucáhote	›docebatis‹	insegnavate
ucáhu	›docebant‹	insegnavano

Prva konjugacija
jednostavnoga glagola na *-im* u indikativu

Prezent

U jednini

ja učim	›ego doceo‹	io insegno
ti učiš	›tu doces‹	tu insegni
on uči	›ille docet‹	quello insegna

U množini

mi učimo	›nos docemus‹	noi insegnamo
vi učite	›vos docetis‹	voi insegnate
oni uče	›illi docent‹	quelli insegnano

Imperfekt

[U jednini]

učah	›docebam‹	insegnauo
učaše	›docebas‹	insegnavi
učaše	›docebat‹	insegnava

U množini

učahomo	›docebamus‹	insegnavamo
učahote	›docebatis‹	insegnavate
učahu	›docebant‹	insegnavano

Indefinitum

[Numero singulari]

ucìh	›docui‹	insegnai
ucci	›docuisti‹	insegnasti
ucci	›docuit‹	insegnò

Plurali

ucìsmo

ucìste

ucìsce

Perfectum

[Numero singulari]

ucío vel *ucíl*	*sam*	›docui‹	ho insegnato
	si	›docuisti‹	hai insegnato
	ye	›docuit‹	ha insegnato

Plurali

ucilli	*smo*	›docuimus‹	havemo insegnato
	ste	›docuistis‹	havete insegnato
	su	›docuerunt‹	hanno insegnato

Plusquamperfectum

[Numero singulari]

biih ucío vel *ucíl*	›docueram‹
biisce	›docueras‹
biisce	›docuerat‹

Aorist

[U jednini]

učih	›docui‹	insegnai
uči	›docuisti‹	insegnasti
uči	›docuit‹	insegnò

U množini

učismo

učiste

učiše

Perfekt

[U jednini]

učio ili *učil*	*sam*	›docui‹	ho insegnato
	si	›docuisti‹	hai insegnato
	je	›docuit‹	ha insegnato

U množini

učili	*smo*	›docuimus‹	havemo insegnato
	ste	›docuistis‹	havete insegnato
	su	›docuerunt‹	hanno insegnato

Pluskvamperfekt

[U jednini]

bih učio ili *učil*	›docueram‹
biše	›docueras‹
biše	›docuerat‹

Plurali

biihomo ucilli	›docueramus‹	
biihote	›docueratis‹	
biihu	›docuerant‹	

Futurum

[Numero singulari]

ucìttichiu	›docebo‹	insegnerò
ucìttichiesc	›docebis‹	insegnerai
ucìttichie	›docebit‹	insegnarà

Plurali

ucìttichiemo	›docebimus‹	insegneremo
ucìttichiete	›docebitis‹	insegnerete
ucìttichiê	›docebunt‹	insegneranno

[. . .]

De secunda verborum simplicium coniugatione

Res est aliquanto difficilior verba huius coniugationis ad certas regulas redigere, multiplex est enim imperfecti et indefiniti modi terminatio ex quibus fere cetera fiunt.

[. . .]

Indicativi modi tempus

Praesens

Numero singulari

yà tícem	›ego tango‹	io tocco
tí tícesc	›tu tangis‹	tu tocchi
òn tíce	›ille tangit‹	quello tocca

U množini

bihomo učili	›docueramus‹	
bihote	›docueratis‹	
bihu	›docuerant‹	

Futur

[U jednini]

učiti ću	›docebo‹	insegnerò
učiti ćeš	›docebis‹	insegnerai
učiti će	›docebit‹	insegnarà

U množini

učiti ćemo	›docebimus‹	insegneremo
učiti ćete	›docebitis‹	insegnerete
učiti će	›docebunt‹	insegneranno

[...]

O drugoj konjugaciji jednostavnih glagola

Nekako je teže glagole te konjugacije svesti na određena pravila; mnogostruki su, naime, nastavci u imperfektu i aoristu po kojima se grade ostala vremena.

[...]

Indikativ

Prezent

U jednini

ja tičem	›ego tango‹	io tocco
ti tičeš	›tu tangis‹	tu tocchi
on tiče	›ille tangit‹	quello tocca

Plurali

tícemo	›tangimus‹	toccamo
tícete	›tangitis‹	toccate
tícu	›tangunt‹	toccano

Praeteritum imperfectum

[Numero singulari]

tiiçáh	›tangebam‹
tiiçásce	›tangebas‹
tiiçásce	›tangebat‹

Plurali

tiiçáhomo

tiiçáhote

tiiçáhu

Indefinitum

[Numero singulari]

tiiçàh	›tetigi‹	toccai
tiiçà	›tetigisti‹	toccasti
tiiçà	›tetigit‹	toccò

Plurali

tiiçàsmo, vel *tiçáhomo*	›tetigimus‹	toccammo
tiiçàste vel *tiçáhote*	›tetigistis‹	toccaste
tiiçasce vel *tiçáhu*	›tetigerunt‹	toccorno

U množini

tičemo	›tangimus‹	toccamo
tičete	›tangitis‹	toccate
tiču	›tangunt‹	toccano

Imperfekt

[U jednini]

ticah	›tangebam‹
ticaše	›tangebas‹
ticaše	›tangebat‹

U množini

ticahomo
ticahote
ticahu

Aorist

[U jednini]

ticah	›tetigi‹	toccai
tica	›tetigisti‹	toccasti
tica	›tetigit‹	toccò

U množini

ticasmo, ili *ticahomo*	›tetigimus‹	toccammo
ticaste ili *ticahote*	›tetigistis‹	toccaste
ticaše ili *ticahu*	›tetigerunt‹	toccorno

Perfectum

[Numero singulari]

tiiĩáo vel *tiiĩál*	
sam vel *yesàm*	hò
si vel *yesì*	hai
ye vel *yèst*	hà toccato

Plurali

tíçalli smò vel *yesmo*	havemo
stè vel *yestè*	havete
sù vel *yesù*	hanno toccato

Plusquamperfectum

[Numero singulari]

tiiçáo vel *tiiçal biih*	›tetigeram‹
biisce	›tetigeras‹
biisce	›tetigerat‹

Plurali

biihomo tíçalli	havevamo
biihote	havevate
biihu	havevano toccato

Futurum

[Numero singulari]

tiiçatti chiu	›tangam‹
chiesc	›tanges‹
chie	›tanget‹

Perfekt

[U jednini]

ticao ili *tical* *sam* ili *jesam*		hò
si ili *jesi*		hai
je ili *jest*		hà toccato

U množini

ticalismo ili *jesmo*		havemo
ste ili *jeste*		havete
su ili *jesu*		hanno toccato

Pluskvamperfekt

[U jednini]

ticao ili *tical bih*	›tetigeram‹	
biše	›tetigeras‹	
biše	›tetigerat‹	

U množini

bihomo ticali		havevamo
bihote		havevate
bihu		havevano toccato

Futur

[U jednini]

ticati ću	›tangam‹	
ćeš	›tanges‹	
će	›tanget‹	

Plurali

tiiçatti chiemo	›tangemus‹
chiete	›tangetis‹
chiê	›tangent‹

[. . .]

De tertia verborum simplicium coniugatione

Verba huius coniugationis ab aliis distingui possunt praecipue terminatione primae personae desinentis in *-am*, secundae in *-asc*, tertiae in *-a*.

Verbi simplicis desinentis in *-am* indicativi modi tempus

Praesens

Numero singulari

ìmam	›ego habeo‹	io hò
imásc	›tu habes‹	tu hai
imá	›ille habet‹	quello hà

Plurali

imámo	›habemus‹	havemo
imáte	›habetis‹	havete
imàyu	›habent‹	hanno

U množini

ticati ćemo	›tangemus‹	
ćete	›tangetis‹	
će	›tangent‹	

[. . .]

O trećoj konjugaciji jednostavnih glagola

Glagoli se te konjugacije mogu razlučiti od drugih posebno po nastavku prvoga lica na *-am*, drugoga na *-asc [aš]*, i trećega na *-a*.

Jednostavni glagol na *-am* u indikativu

Prezent

U jednini

imam	›ego habeo‹	io hò
imaš	›tu habes‹	tu hai
ima	›ille habet‹	quello hà

U množini

imamo	›habemus‹	havemo
imate	›habetis‹	havete
imaju	›habent‹	hanno

Imperfectum

[Numero singulari]

immáh	›habebam‹	io haveva
immásce	›habebas‹	tu havevi
immásce	›habebat‹	quello haveva

Plurali

imáhomo	›habebamus‹	
imáhote	›habebatis‹	
imáhu	›habebant‹	

Indefinitum

[Numero singulari]

imàh	›habui‹	hebbi
imà	›habuisti‹	havesti
imà	›habuit	hebbe

Plurali

imàsmo	**›habuimus‹**	havemmo
imàste	**›habuistis‹**	haveste
imàsce	**›habuerunt‹**	hebbero

Perfectum

[Numero singulari]

imáo vel *imál* *sam* vel *yesám*	›habui‹	**ho havuto**
si vel *yesì*	›habuisti‹	
ye vel *yèst*	›habuit‹	

Imperfekt

[U jednini]

imah	›habebam‹	io haveva
imaše	›habebas‹	tu havevi
imaše	›habebat‹	quello haveva

U množini

imahomo	›habebamus‹	
imahote	›habebatis‹	
imahu	›habebant‹	

Aorist

[U jednini]

imah	›habui‹	hebbi
ima	›habuisti‹	havesti
ima	›habuit	hebbe

U množini

imasmo	›habuimus‹	havemmo
imaste	›habuistis‹	haveste
imaše	›habuerunt‹	hebbero

Perfekt

[U jednini]

imao ili *imal* *sam* ili *jesam*	›habui‹	ho havuto
si ili *jesi*	›habuisti‹	
je ili *jest*	›habuit‹	

Plurali

imalli smo vel *yesmò*	›habuimus‹
ste vel *yestè*	›habuistis‹
su vel *yesù*	›habuerunt‹

Plusquamperfectum

[Numero singulari]

biih imáo vel ***imál***	›habueram‹
biisce	›habueras‹
biisce	›habuerat‹

Plurali

bijhomo imalli	›habueramus‹
bijhote	›habueratis‹
bijhu	›habuerant‹

Futurum

[Numero singulari]

imàti chiu	›habebo‹
chiesc	›habebis‹
chie	›habebit‹

Plurali

imàti chiemo	›habebimus‹
chiete	›habebitis‹
chiê	›habebunt‹

U množini

imali smo ili *jesmo*	›habuimus‹
ste ili *jeste*	›habuistis‹
su ili *jesu*	›habuerunt‹

Pluskvamperfekt

[U jednini]

bih imao ili *imal*	›habueram‹
biše	›habueras‹
biše	›habuerat‹

U množini

bihomo imali	›habueramus‹
bihote	›habueratis‹
bihu	›habuerant‹

Futur

[U jednini]

imati ću	›habebo‹
ćeš	›habebis‹
će	›habebit‹

U množini

imati ćemo	›habebimus‹
ćete	›habebitis‹
će	›habebunt‹

(Preveo Zvonko Pandžić)

Obidjda. M.	Pranzo
Obidovati	Pranzare
Obidoyem,	in Pranzo.
Obitknut, ta, to.	Anello, a, o
Obitknuti	Anellare
Obilixoye, ya. N.	Inditio
Obilgjo	Leggiant abbondanza
Obilnost, sti. F.	Abbondanza
Obilovati	Abondare
Obitcenye, ya. N.	Africamento
Obitiati	Apizare
Obitna, stna, stno.	Lascivo
Obicanye, a. N.	Promissione.
Obitovanye, ya. N. Obitil, li. F.	Promessa Robba.
Obitovati	Promettere
Obiyu:	D'ambe lati.
Obkleda, a F	Scomessa

HRVATSKO-TALIJANSKI RJEČNIK

[Ulomak iz rukopisa]

S gramatikom je trebao biti objavljen i hrvatsko-talijanski rječnik, ali je zbog tiskarskih troškova morao biti ispušten. Na početku se inače mislilo da bi čitava gramatika trebala biti pisana talijanski, ali je general isusovačkoga reda Claudio Aquaviva odlučio da to bude latinski, naravno, s hrvatskim primjerima.

Anonimni rukopis, ali bez sumnje Kašićev, čuva se u Knjižnici Male braće u Dubrovniku. Kašić ga je sastavio na temelju drugih dvaju njegovih malih rukopisnih rječnika - peruginskoga i oxfordskoga (vidi primjere na str. 83 te 87-88), a u Dubrovnik ga je u XVIII. stoljeću donio iz Rima Đuro Matijašević koji je tamo tragao za Kašićevim rukopisima.

Dubrovački rječnik, kao i druga dva Kašićeva rječnika, dobrim je dijelom rječničkoga blaga ovisan o *Rječniku pet najuglednijih europskih jezika* (Mleci, 1595.) koji je priredio Faust Vrančić. Upravo se od te godine i Kašić intenzivno bavi pitanjima rječnika i gramatike hrvatskoga jezika.

Lòv, va, M.	[lov, -va, m.]	Caccia
Lovàç, ça, M.	[lovac, -ca, m.]	Cacciatore
Lòvglien, na, no	[lovljen, -na, -no]	Cacciato
Lovìti	[loviti]	Cacciare, far caccia
Loxa, æ, F. Lóxniça	[loža, -e, f. ložnica]	Mattarazzo [=matarazzo], Letto
Loxìti	[ložiti[10]]	Porre
Lòy, a, M.	[loj, -a, m.]	Sego, seo [=sevo[11]]
Lozza, æ, F.	[loza, -e, f.]	Vite
Lòzye, a, F.	[lozje, -a, f.]	Sarmenti
Lûç, a	[luč, -a]	Teda
Lúcàç, cçà, M.	[lučac, -čca, m.]	Archetto
Lucàç, cça, M.	[lučac, -čca, m.]	Selvetta
Lùd, da, do	[lud, -da, -do]	Pazzo
Lùdost, sti, F.	[ludost, -sti, f.]	Pazzia
Lûg, à, M.	[lug, -a, m.]	Cenere
Lúg, a, M.	[lug, -a, m.]	Bosco
Lùk, a, M.	[luk, -a, m.]	Aglio, Cipolla
Lùk cesni	[luk česni]	Aglio caputo
Lûk, a	[luk, -a]	Arco
Lûkà, ǽ, F.	[luka, -e, f.]	Golfo, valle
Lupàti	[lupati]	Battere, Percotere
Lupèx, a, M.	[lupež, -a, m.]	Ladro
Lupèxcchina, æ, F.	[lupežćina, -e, f.]	Furto
Lupexcchi	[lupežći]	Furtivamente

(Rukopis 194, 4; Knjižnica Male braće, Dubrovnik)

[10] *ložiti* - položiti
[11] I talijanski jezik je, slično kao i hrvatski, pisan po ondašnjem načinu koji u ovome izdanju također ne posuvremenjujemo.

Slisnik	auditore	auditor
sliua	susino	prunus
sliuu	biscia	coluber
slilena	smilla	lien splen
slobod	licenlla liberta	ꝗ libertas
slobodan	libero	liber
slobodnik	liberto	libertus
slobodno	sicuramente	tutò
	ueramente	sanè
slobodno-yesst	è lecito	licet
sloboscina	priuilegio	priuilegium
slo-glassiti	infamare	ꝗ
slouo	elemento	elementum
	lettera	littera
	parolla	uerbum
	ragionameto	sermo
slo-uonyati	pullare	putere
sloxiti	componere	ꝗ
sluga	schiauo famegliò	seruus pedisseꝗuus
	seruo	uerna famulus minist.
sluh	udito	auditus auditio
slusba	seruitu	seruitus ministerium
slusbenilla	serua	ancilla
sluxiti	~~componere~~ seruire	ꝗ ministrare
smardech	lordo	sordidus
smarditi	esser sporco	sordere
	puzzare	fetere

HRVATSKO-TALIJANSKO-LATINSKI RJEČNIK

[Ulomak iz rukopisa]

Vrančićev je rječnik bio zapravo rječnik latinskoga jezika, a objašnjenja nalazimo i na hrvatskom (dalmatinskom) jeziku. To hrvatsko rječničko blago morao je Kašić, da bi ga mogao upotrijebiti za konačnu verziju u dubrovačkom rukopisu, poredati po abecedi. On je to učinio u rječniku koji je bio čuvan kao anoniman (prvi su listovi od česte uporabe uništeni) u isusovačkom kolegiju u Perugii, pa je ovaj rječnik, iako ovisan o Vrančiću, u svakom slučaju *najstariji rječnik hrvatskoga jezika*, tj. s hrvatskom natuknicom na prvom mjestu.

Kašić ga je barem završio u Perugii, kako se to vidi po zahvali »Svetom Petru Peruginskom«, obližnjoj glavnoj gradskoj crkvi u Perugii kojoj se išlo »na livu ruku« od kolegija. Inače je taj kolegij, kao i grad Perugia, bio na putu od Loreta, gdje je Kašić godinama boravio, i Rima, gdje je i onako dugo živio i kamo je često navraćao.

Iako je i ovaj rječnik anoniman, očevidno je da je upotrijebljeni papir proizveden u Rimu u isto vrijeme kada i papir dubrovačkoga i oxfordskoga rječnika. Isti je i rukopis. Ovi rječnici inače pokazuju i sasvim logičan razvoj Kašićeva načina pisanja pojedinih glasova koje ne poznaje latinski jezik (npr. *ć, č, š, ž, lj, nj*).

Lou	[lov]	caccia	uenatio
Louacz	[lovac]	cacciatore	uenator
Louiti	[loviti]	cacciare	uenari
Louiti - pticze	[loviti ptice]	ucellare	aucupari
Lou - od - pticz	[lov od ptic]	ucellagione	aucupium
Loxa	[loža]	coltra, Leticello, matarazzo	lodix, grabatus, culcitra
Loxiti	[ložiti[12]]	edificare	struere
Loy	[loj]	seuo	seuum
Loza	[loza]	uite	uitis
Lozye	[lozje]	sarmenti	sarmenta
Lucsacz	[lučac]	archetto	arculus
Lud, Luud	[lud]	pazzo, sciocco, stolto	delirus, fatuus, stultus, stolidus
Luk, Luk cserlyeni	[luk, luk crljeni]	cipolla	caepe bulbus
Luk csessni	[luk česni]	aglio	allium
Luka	[luka]	golfo, valle	sinus, uallis
Lupes, Lupex	[lupeš, lupež]	Ladro, robbatore	fur, peculator
Lupeschina	[lupešćina]	furto, sacrilegio	furtum, sacrilegium
Lupeschi	[lupeški]	nascostamente o furtiuamente	furtim

(Rukopis I. 34; Biblioteca Augusta, Perugia)

[12] *ložiti* - složiti

Andiamo intorno alla Chiesa	Stomo do (?) chiesa (?)
Andiamo al pranzo	Stomo na (?)
Andiamo à cena	Stomo na ...
Andiamo alla merenda	Stomo na ...
Andiamo per la città	Stomo ...
Andiamo à Vincere quel amico	Stomo ...
Andiamo à fare Vendetta	Stomo ...
Avegliana (?)	Lumbarde.
Abocarsi con l'amico	...
Aquistare.	...
Amorize	...
Acostarsi	...
Alegrezze	...
Al quanto	...
Alle volte	...
A fede mia	...
Arboro di fichi	...
Arboro di bricocoli	...
Abate	...

TALIJANSKO-HRVATSKI RJEČNIK

[Ulomak iz rukopisa]

Anonimni rječnik iz Rima donesen u Oxford 1659. I ovaj rječnik - papir je iz iste tvornice kao i onaj u dubrovačkome rječniku - u hrvatskome dijelu donosi uglavnom riječi Vrančićeva izdanja, ali ima i mnogo riječi kojih nema u Vrančića, pa prema tome ni u peruginskom rječniku. Upravo su te posebne riječi kojih nema u Vrančića vrlo zanimljive, jer se jednim dijelom poklapaju u oxfordskome i dubrovačkome rukopisu! To nisu samo obične, nego i vrlo rijetke riječi, npr. *sulica, šćucati, utažen, jež, smutiti, krcati, kozlić, ločika, Kotor* i sl.

Isto tako, mnogi pravopisni detalji, posebno pisanje naglasaka i pojedinih slova dokazuju da je autor doista Bartol Kašić. Zanimljivo je da ovaj rječnik nije samo jednostavni rječnik, nego donosi i mnoštvo izraza i rečenica (fraza).

Andiamo insino alla Chiesa	Ho'mo do crique	[hodimo do crkve]
Andiamo à pranso	Ho'mo na obid	[hodimo na obid]
Andiamo à cena	Ho'mo na uecerù	[hodimo na večeru]
Andiamo alla merenda	Ho'mo na uxinù	[hodimo na užinu]
Andiamo per la Città	Ho'mo pò gradù	[hodimo po gradu]
Andiamo à Visitare quel amico	Ho'mo pohoditi onoga priateglia	[hodimo pohoditi onoga prijatelja]
Andiamo à fare Vendetta	Ho'mo ucinìti osfettù	[hodimo učiniti osfetu]
Artegliaria	Lumbarde	[lumbarde]
Abocarsi con l'amico	Statise spriategliem	[stati se s prijateljem]
Aquistare	Dostignuti	[dostignuti]
Amonire	Nukati	[nukati]
Accostarsi	Priblixatise	[približati se]
Alegierire	Olascatì	[olaščati]
Al quanto	Nikoliko	[nikoliko]
Alle uolte	Drugoc	[drugoč]
A fede mia	Na Virù moijù	[na viru moju]
[. . .]		
Bastone	Paliçà	[palica]
Bastonato	Izmlachièn	[izmlaćen]
Bastonato hai d'essere	Izmlachien chies biti	[izmlaćen ćeš biti]
Becco	Giaraz	[jarac]
Beuo	Pien	[pijen[13]]

[13] *pijen* - pijem

Beuete	Pijte	[pijte]
Beuerete	Piti chiete	[piti ćete]
Bongiorno amico	Dobardàn priategliù	[dobar dan prijatelju]
Bonanotte fratello	Dobrà noch Brattè	[dobra noć brate]
Bonasera amica	Dobar uecer priategliçe	[dobar večer prijateljice]
Bosco	Dubrauà	[dubrava]
Bagno la bocca	Mocin ustà	[močin usta]
Bagnato	Smocen	[smočen]
Barcha	Plaù	[plav]
Boccale	Varc	[vrč]
Bichiero	Smul alit putijr	[žmul alit putir]
Bono compagno	Dobar Drug	[dobar drug]
Bono sonatore	Dobar suognak	[dobar zvonjak]
Bono huomo	Dobar clouìk	[dobar človik]
Bono sacerdote	Dobar Misnìk	[dobar misnik]
Butiro	Maslò	[maslo]

(Rukopis Selden Supra 95; Bodleian Library, Oxford)

ANONIMNA PJESMA IZ OXFORDSKOG RUKOPISA

Kašić je ovu pjesmu najvjerojatnije samo prepisao (dakle nije sâm autor), ali nam je ona vrlo važna zato što je uočljivo kako on još prije tiska gramatike (1604.) pokušava promijeniti način pisanja: čistu ikavsku čakavštinu miješa sa štokavsko-jekavskim oblicima.

Ah l'jepotje vječnji bože
Kad se mlada dva vesele,
A da jim se znat ne može
Kad imaju sfe što žele.[14]

Ah l'jepotje vječnji bože
Kad se mlada dva raduju,
A da mile njih razkoše
Ni se znaju ni se čuju.

Ah l'jepotje vječnji bože
Služit jenu vil ljubvenu,
A da od nje pak se može
Jimat plaću fsem žujenu.

Potajno ću ja služeći
Tajat danke nē ljubvene,
U milosti tvojoj steći
Kā[15] si l'jepša v*r*h sfe žene.

Dušo što mi s*r*ce skidaš
I žalostiš mladost moju,
I u velu tugu kladaš[16]
Da sfe stojim f nepokoju.

Cić[17] l'jeposti vele tvoje
Ja se morin i dan i noć,
Čuti imaš s*r*ce moje
Od njekudar nimam pomoć.

---

[14] Početni stihovi s oznakama skandiranja: *Ah l'jepote vječnji bože / Kad se mlada dva vesele, / A da jim se znat ne može / Kad imaju sfe što žele.*
[15] *Kā* - koja
[16] *kladaš* - stavljaš
[17] *Cić* - zbog

V*r*h l'jeposti tvē[18] na svijetu
Ne može se veća najti,
Sv*r*hu tebe moj drag cvijetu
Ljudi l'jepše neće imati.

Kako roza rumena si
Kā ishodi iz srid l'jeta,
Sm*r*tnu ranu meni dafši
Kā me dosti gorko smeta.

U s*r*dašce ter nemilo
Svaki danak ja umiran,
Ti mi rani moje tijelo
Koje dosti gorkih pun ran.

A zato te sada molju
O sunašce drago moje,
Ispuni mi moju volju
Za prislatko lišce tvoje.

Ako se nećeš pak smiliti
Na mū[19] tužnu i gorku mladost,
Sm*r*t mi hoćeš ti viditi
Kā si vela moja radost,
i veliko dobro moje,
Ostan s' Bogon mā gospoje.

(Selden Supra 95; Bodleian Library, Oxford)

[18] *tvē* - tvoje
[19] *mū* - moju

PJESNI DUHOVNE OD POHVALA BOŽJIJEH

Složi dalmatinski

Bartolomeo Kašić Pažanin

Ovaj pjesnički prepjev 50 Davidovih psalama objavio je Kašić 1617. godine, kao i većinu svojih tiskanih djela u tiskari Zannetti u Rimu. Zanimljivo je da je u istoj tiskari i Ivan Gundulić objavio svoj pjesnički prvotisak, i to sedam pokorničkih psalama kralja Davida: *Pjesni pokorne kralja Davida gospodina Điva Frana Gundulića*, 1621. Gundulić je bez sumnje poznavao i Kašića i njegovu zbirku, a isusovac je i Dubrovčanin Ivan Gradić bio cenzor, to će reći nadglednik, Gundulićeva prvotiska.

Ovdje, međutim, objavljujemo samo Kašićevu uvodnu posvetu majci. Kao petnaestogodišnji dječak Kašić je, naime, Zadar napustio u rujnu 1590. godine, a da grada Zadra, rodnoga Paga ni svoje majke nikada više vidio nije[20]. Ova posveta trebala je biti mala utjeha i njemu i njoj.

---

[20] Mletačka Republika (Venezia) dugo vrijeme nije dopuštala djelovanje isusovaca na svojem području, kojemu su pripadali i Zadar i Pag. Međutim, kako je Kašić prerušen u trgovca putovao i u turska područja Bosne i Beograda, valja pretpostaviti da mu sličan pohod rodnom kraju iz političkih razloga nisu dopuštali ni redovnički poglavari.

Uzmnožitoj[21] *i plemenitoj gospoji Ivani Deodati majki sfojoj, Bartolomeo sin prvorojeni poklon i ljubveno pozdravljen'je.*

Rajska ljubav pridobiva
Mlak' od srca slabost mnogu,
A nam linim moć dariva
Da služimo hrlo Bogu.[22]

Sin sfemogi[23] vična sfitlost
Iz vičnoga neba dojde,
Od koga nam ljubka kripost
Slatkom srce strilom projde.

Zlatne riči kad nam reče
Sfetimi sam ustmi[24] Jesus:
Tko se oca ne odreče
Slideć' mene (jer sam Jesus),

Tko li majku ne ostavi,
Moj učenik bit ne može,
Bratju al'[25] ne zaboravi
Sliditi me ne uzmože.

Srce što ti rani tuga
Majko? Jer sam ja od tebe
Daleč, buduć' Božji sluga,
Kom' i tebi Bog da sebe?

---

[21] *Uzmnožitoj* - potomcima plodnoj; pjesma posvećena majci Ivani

[22] Početni stihovi s oznakama skandiranja: *Rajska ljubav pridobiva / Mlak' od srca slabost mnogu, / A nam linim moć dariva / Da služimo hrlo Bogu*

[23] *sfemogi* - svemogući

[24] *ustmi* - ustima

[25] **al'** - ako

Budi tebi vik[26] veselje
Da po meni služiš Bogu,
Tim izgoni sfe dreselje[27]
Dajuć' hvale vik sfemogu.

Bit' će kruna teb' i meni
Ako slidim ja ljubveno
Sad na zemlji red pošteni,
Kraljestvo će bit' blaženo.

Rič nam Božja pomanjkati
Nikakore ne uzmože,
Nemojmo se mi smetati,
Daj nam pomoć vični Bože.

Misto mene na dar primi
Pisni ove božanstvene,
Ki mi ljubav mu promini[28]
Ljubeć' Boga već' neg' mene.

Božja ljubav pridobudi
Mlak' od srca slabost mnogu,
Ovi dar ti draži budi
Pivajući hvale Bogu.

Vična sfitlost - Sin svemogi
Dojć' u srce vas ljubveni,
Dat' će tebi dari mnogi,
Bit' će srcu sat[29] medeni.

Ti mu tada daruj mene
Ako sam ti stvar najdraža,

---

[26] *vik* - uvijek, navijek
[27] *dreselje* - žalost
[28] *Ki* - koji; *mi* - meni; *mu* - njemu; po smislu: onom koji ima ljubav prema meni, njemu ljubav uzvrati.
[29] *sat* - saće (pčelinje)

Primiti će na dar mene
Vik će t' biti plata draža.

Sin ti mlaji rodom plodi
Od sinova lipijeh dosti,
A stariji pisnim' dvori
Boga sfake od kriposti.

Poklon tebi pisni moje
Moga ke[30] su plod razuma,
Bit' će plodeć' diku tvoje
Korist, kripost, čast od uma.

Slavni kažu put od raja
Božju pomoć u progonstvu,
Kripost da jes stvar najslaja
Koja j' prava čast Gospostvu?

Što j' Isukrst na sem'[31] sfitu
Zagrlio ter učio?
Dilom raspet na očitu
Mistu što jes pritrpio?

Pokorni ćeš plač pročtiti
Komu dava Bog proštenje,
Grešnim neće vik prostiti
Bez pokore sagrišenje.

Nastoj dakle majko slavit'
I uzvišit' hvaleć' Boga,
Koji nami hti pripravit'
Na nebesijeh dobra mnoga.
Bud' mu slava vik primnoga!

Iz Loreta na 8. dečembra 1616.

---

[30] *ke* - koje
[31] *na sem'* - na tom

PRIDGOVORNIK.

Angeo.

Evo ide biela zora
Iz suncanieh sfietlieh dvorá.
Vrh planinna sfud' pozlati,
I sfiem stvariem liepost vráti.
K' vam já sjdoh s' gor' s' nebesa
Sad' navjestnik od cudésa.
Vidit' chiete cudna dilla;
Bit' chie u sfemu priplenerna,
Prizamierna, sfetu milla,
A nam Vitegniem prislubverna:
Vzivayte gledayucchi,
Mirno sfakka slisayucchi.
Dan datasegni vam donosi
Vlast Dobitka prislavnoga,
Kiem se Vladnost od krasnoga
Varh' nebésa Dievstva uznosi.
A necista razbludnosti
Proghnattie chiesse tamnosti.
Redovnikchie K' vam izjiti,
Mollecch' vieena Stvorca od nebbi
Dá grâd bráni sâm po sebbi,
I od hudieh dá zasctjiti.

Bit' chie

VENEFRIDA TRAGEDIJA
Trionfo od čistoće Bara Kašića

[Ulomak iz rukopisa]

Ovu duhovnu dramu završio je Kašić 26. prosinca 1627. u Dubrovniku. Tekst je tek 1938. objavljen u časopisu *Vrela i prinosi* (prir. Franjo Fancev). Najnovije izdanje *Venefride* priredila je te opsežnim predgovorom i indeksom popratila Darija Gabrić-Bagarić (1991.).*

Zanimljivo je da je za ovu tragediju o pobožnoj djevojci Venefridi, koja se ne želi udati za kraljevića te radije bira smrt, Kašić napisao i scenske upute. I ovdje se Kašićevi putovi presijecaju s onima Ivana Gundulića. U veljači 1628. godine, mjesec i pol dana nakon završetka Kašićeva rukopisa, u Dubrovniku se na jednome piru slavila praizvedba *Dubravke* Ivana Gundulića. I tamo htjedoše Gundulićevu Dubravku kao i Kašićevu Venefridu protiv njezine volje na prijevaru udati.

U ovoj sceni pojavljuje se vrag u prilici Venefridina oca, koji je nagovara na udaju.

Objavljeno u 4. svesku vrijedne edicije *Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte = Vrela i prinosi za hrvatsku kulturnu povijest* koja se može naručiti preko Erasmus naklade

(Čin četvrti. Slika 3-a)

Radimio vrag u prilici Beunovoj. Venefrida s' tetkom

Radimio:

Zdrava si nam, kraljevico,
sama mila i pridraga,
sfijeh vrijednosti puna blaga
Sfak te želi da s' kraljica.
Ja ne mogu odoliti,
sfud' to meni sfak čestiti,
puk vas hoće da s' kraljica.
Ako ne imaš ti zavjeta
kralj Kadoku tebe hoće
da s' kraljica najvlaštita,
k' tebi s' častijem Kadok doće.

Venefrida:

O čem, oče, sad' besidiš?
Otonu sam rekla odluke,
što mi veće davaš muke,
što se moriš, što l' ne stidiš?

Radimio:

Tvoje slave, časti i dike,
bit' će rodu vjekovite,
nijesu od muka u tom' slike,
po sfijetu će bit' čestite
da taj slava može biti
mnozijem druzijem djevojčicam,
za kralja se moć' vjeriti

bilo b' srećno kraljevicam.
Kralj će sinu pogoditi
Za te njega jur[32] očito
hoće milu on vjeriti,
tebi i rodu bud' čestito!

Venefrida:

Neće nikad to čestito
meni biti ni mom rodu,
ne vjerit' se stanovito
ja odlučih, to j' čast rodu.
Ne znaš da sam momu Bogu
odlučila vijek služiti,
kako možeš po razlogu
govorom me tijem vjeriti?
Venefrida djevojčica
Bit će Bogu uvijek mila,
nebeska će bit kraljica,
pridobit ju neće sila.

(Rukopis R 5254; Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb)

[32] *jur* - već

PRIJEVOD
SVETOG PISMA

Prijevod je *Svetog pisma* najvažniji i najopsežniji književni pothvat Bartola Kašića. Na prijevodu je radio od 1622. do 1636. godine, a do konca života (1650.) trudio se oko tiska. Uzalud. Kada je u prosincu 1631. godine Kašićev prijevod *Novoga zavjeta* dospio u Rim, nadležna je vatikanska kongregacija (ured) za širenje vjere (Congregatio de Propaganda Fide) imenovala komisiju da ispita potrebu tiska na narodnome jeziku. Ta komisija je bila protiv narodnoga (govornoga) jezika, a za crkvenoslavenski jezik i glagoljsko pismo. Ipak je spomenuti ured u osobi tajnika Ingolija znao koje bi značenje za čitav katolički puk u hrvatskim krajevima imao prijevod *Sv. pisma* na hrvatski jezik štokavskoga izraza. On se stoga na posljetku, isto kao dubrovački, splitski i barski nadbiskup, ipak izjasnio za tisak. Međutim, druga dva hrvatska biskupa, Ivan Tomko Mrnavić iz Šibenika, koji je živio u Rimu a bio je imenovan bosanskim biskupom, i Ivan Agatić iz Senja bili su odlučno protiv tiska, pa su se prizivali na ured Svetog oficija (inkvizicije) te je papa Urban VIII. odlučio da se pitanje potrebe toga prijevoda tamo i ispita. Taj je najmoćniji papinski ured upravo jednoga od hrvatskih protivnika zamolio za mišljenje glede Kašićeva prijevoda, koje je bilo porazno kao i odluka Svetog oficija 1634. godine. Ni Kašićev priziv papi ništa nije mogao promijeniti.

Tako je jedno od najvažnijih djela starije hrvatske književnosti štokavskoga izraza do danas ostalo u rukopisu[33]. Rukopis je, međutim, što je posebno važno, upotrijebio Jakov Mikalja pri izradi svojega rječnika *Blago jezika slovinskoga*, Loreto 1649. – 1651., pa je na taj način i ovo djelo Bartola Kašića neizravno izvršilo utjecaj na kasnije rječnike hrvatskoga jezika (Habdelić, Della Bella, Belostenec, Stulli).

Ovdje donosimo početak Ivanova evanđelja.

[33] Najveći dio ovoga prijevoda - jedan dio *Staroga zavjeta* je izgubljen - bit će uskoro objavljen u Njemačkoj, i to u izdanju koje je već prije mnogo godina pokrenuo pok. R. Olesch sa sveučilišta u Kölnu (on je pretiskao i Kašićevu gramatiku 1977. godine), a danas ga završavaju H. Rothe iz Bonna i Chr. Hannick iz Würzburga. Tekst priređuju J. Derossi iz Zadra i P. Bašić iz Zagreba. U svesku koji izlazi kao komentar uz izdanje prijevoda bit će objavljena i moja dokumentacija o tome zašto nije bio tiskan Kašićev prijevod *Sv. pisma*.

Iv 1, 1-34

U početak bije@e Riječ, i Riječ biješe pri Bogu, i Bog biješe Riječ. Ova biješe u početak pri Bogu. Sva[34] su po njoj učinjena, i bez nje nije učinjeno ništar što bi učinjeno. U njoj biješe život i život biješe svjetlost ljudi. I svjetlost u tminah svijeti, a tmine nju ne obhitiše. Bi čovjek poslan od Boga, komu biješe ime Ivan. Ovi dojde na svjedočanstvo da bi svjedočanstvo izveo od svjetlosti, da bi po njemu svi vjerovali. Ne biješe on svjetlost, nego da bi svjedočanstvo izveo od svjetlosti. Biješe svjetlost prava koja prosvjetljuje svakoga čovjeka dohodećega na ovi svijet. Na svijetu biješe, i svijet po njemu bi učinjen, a svijet njega nije poznao. U svoja dojde, i svoji njega ne primiše. A kolicigodir primiše njega, poda njima vlasti da se učine sinovi Božji, ovizima koji vjeruju u ime njegovo: koji ne iz k*r*vi ni iz hoće putene[35] ni iz hoće muževe nego iz Boga rodili se jesu. I Riječ pȕt učinila se jest i pribiva u nas. I gledali smo slavu nje, slavu kakono jedinorodjenoga od Oca, pune milosti i istine. Ivan svjedočanstvo izvodi od njega i vapije govoreći: »Ovi biješe [za] koga rekoh: koji će za mnom dojći od prije mene učinjen bi, jere od prije mene biješe«. I od podpunesti njegove mi smo svi primili i milost za milost. Jere zakon po Mojzesu podan bi, milost i istina po Isuk*r*stu učinjena bi. Boga nije nitko nikadar vidio: jedinorodjeni Sin, koji je u p*r*sieh Oca, on je pripovidio.

I ovo jest svjedočanstvo Ivanovo, kada poslaše Židovi iz Jerusalema posvećenike i levitiće k njemu da bi ga upitali: »Tko si ti?« I spovidio jest i nije zatajao, i spovidio jest: »Jere nijesam ja Isuk*r*st«. I upitaše ga: »Što dakle? Ilija li si ti?« I

---

[34] *Sva* - sve. (Kašić prevodi doslovce prema latinskom *omnia.* U prijevodu *Sv. pisma* i u *Lekcionaru* Kašić često upotrebljava *sv-* umjesto čakavskoga *sf-*, kako je to inače činio.)

[35] *iz hoće putene* - iz htijenja tjelesnog. (Danas obično kažemo *tijelo* i *tjelesno*, ali poznajemo npr. izraz *tamnoputi.*)

reče: »Nijesam«. »Prorok li si ti?« I odgovorije: »Ne«. Rekoše dakle njemu: »Tko si, neka odgovor damo ovezima koji su nas poslali? Što govoriš od istoga Tebe?« Reče: »Ja - glas vapijućega u pustinji. Upravite pute Gospodnove!, kakono je rekao Isaija prorok«. I koji poslani bijehu bili, bijehu od fariseja. Ter ga upitaše i rekoše mu: »Čemu dakle krstiš ako ti nijesi Isukrst, ni Ilija, ni prorok?« Odgovorije njima Ivan veleći: »Ja krstim u vodi, a posred vas on stao jest, koga vi ne znate. On jest koji će za mnom dojći, koji prida mnom učinjen jest, koga ja nijesam dostojan da razdrišim remika obuće njegove«. Ova se učiniše u Betaniji, priko Jordane[36], gdjeno biješe Ivan krsteći.

U drugi dan pogleda Ivan Jesusa prihodećega k sebi i reče: »Eno jaganjac Božji, eno koji dviže[37] grijeh od svijeta. Ovi jest od koga sam rekao: Za mnom grede čovjek koji je od prije mene učinjen, jere od prije mene biješe. I ja ne poznah njega. Ali neka se očituje u Izraelu, zato sam ja došao u vodi krsteći«.

I svjedočanstvo ukaza Ivan veleći: »Jere sam vidio Duha slazećega kakono golubicu s neba i prista vrh njega. I ja ne poznah njega, nego koji je poslao mene da krstim u vodi, on meni rekao jest: Vrh koga budeš vidjeti Duha slazećega i stojećega vrh njega, ovi jest koji krsti u Duhu svetomu. I ja sam vidio i svjedočanstvo sam ukazao jere ovi jest Sin Božji«.

(Rukopis R 3613, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb)

[36] U Kašića je *Jordan* (rijeka) ženskog roda.
[37] *dviže* - diže

VANĐELJA I PISTULE
istomačene ... u jezik dubrovački po Bartolomeju Kašiću ...

[Ulomak]

Nakon što 1634. godine nije bio dopušten tisak Kašićeva prijevoda *Sv. pisma*, Kašić je sâm, ali i dubrovački nadbiskup, tražio da se tiska barem onaj dio *Sv. pisma* koji se na nedjeljnim i blagdanskim pučkim misama čita u crkvi (ostali je dio mise bio na latinskom), jer Dubrovčani nisu razumjeli ni latinskoga ni crkvenoslavenskoga jezika. Zbog toga je ipak bio dopušten tisak Kašićeva prijevoda *Lekcionara* (nedjeljna čitanja kroz čitavu crkvenu godinu), koji je bio tiskan 1641. godine u Rimu, ali za uporabu samo u dubrovačkoj nadbiskupiji. Poznata su još dva izdanja istoga *Lekcionara* u Dubrovniku (1787 i 1841.).

U samome *Lekcionaru* sačuvano je oko 70 ulomaka *Staroga zavjeta* kojih u rukopisima Kašićeva prijevoda *Sv. pisma* nema, jer je jedan dio *St. zavjeta* izgubljen. Jedan je takav ulomak i početak knjige *Postanka.*

Post 1, 1 - 2,2

U početak je stvorio Bog nebo i zemlju. A zemlja biješe pusta i prazna i tmine bijehu vrh lica od pučine, i Duh Božji iđaše vrh voda. I reče Bog: »Učini se svjetlos!« I učini se svjetlos.[38] I vidje Bog svjetlos da biješe dobra i razluči svjetlos ot tmina. I nazva svjetlos dan a tmine noć. I učini se večer i jutro dan jedan. Reče jošte Bog: »Učini se utvrd'jenstvo[39] posred voda, i razdijeli vode od voda!« I učini Bog utvrd'jenstvo i razdijeli vode koje bijehu pod utvrd'jenstvom od ovijeh koje bijehu vrh utvrd'jenstva. I učini se tako. I nazva Bog utvrd'jenstvo nebo. I učini se večer i jutro dan drugi. Reče tada Bog: »Da se skupe vode koje su pod nebom u jedno mjesto i da se ukaže suha!« I učini se tako. I nazva Bog suhu - zemlju, a skupljen'ja od voda nazva - mora. I vidje da biješe dobro i reče: »Da rasplodi zemlja travu zelenu i koja plodi sjeme i dubje voćno koje čini voće i koje ima svako sjeme po vrsti svojoj, sjeme od koga [je] u njemu istomu da bude vrhu zemlje!« I bi učinjeno tako. I rasplodi zemlja travu zelenu i koja činjaše sjeme po vrsti svojoj i dub koji čini plod i imahu svaka sjeme po prilici svojoj. I vidje Bog da biješe dobro. I učini se večer i jutro dan treti. Reče tada Bog: »Da se učine svjetilišta na utvrd'jenstvu od neba i razdijele dan i noć, i da budu zlamen'ja i brjemena[40] i dnevi i godišta! Neka svijete na utvrd'jenstvu od neba i prosvijetle zemlju!« I učini se tako. I učini Bog dvije svjetilišta velička, svjetilište veće da uzvlada dan, i svjetilište manje da uzvlada noć i zvijezde. I namjesti jeh na utvrd'jenstvu od neba

---

[38] Po ondašnjemu dubrovačkom izgovoru *-t* se nije čulo ni pisalo. (Ovo je Kašićevo djelo u tisku pregledao Dubrovčanin Luka Natali (Božičević) i potrudio se da pojedine riječi budu tiskane »po dubrovački«.)

[39] *utvrd'jenstvo* - kopno, nebo (Kašić prevodi doslovce latinsku riječ *firmamentum*. Po biblijskoj slici svijeta *firmamentum* je bio nebeski svod, ali i kopno.)

[40] *brjemena* - vremena (Dubrovčani su nekada izgovarali *brijeme* umjesto *vrijeme*.)

neka bi svijetila v*r*h zemlje i vladala dan i noć i razdijelila svjetlos i tmine. I vidje Bog da bijeaše dobro. I učini se večer i jutro dan četv*r*ti. Reče jošte Bog: »Da porode vode plazeće duše koja žive i letušte[41] v*r*h zemlje pod utv*r*d'jenstvom od neba!« I stvori Bog ribe veličke i svaku dušu koja žive i plove koju bijehu rasplodile vode po v*r*stah svojijeh, i svako letušte po v*r*sti svojoj. I vidje Bog da biješe dobro i blagosovi njih govoreći: »Plodite se i uzmnožite se i napunite vode morske, i da se uzmnože ptice v*r*h zemlje!« I učini se večer i jutro, dan peti. Reče još Bog: »Da porodi zemlja dušu koja žive u v*r*sti svojoj: živine, i one koje plaze, i zvijeri od zemlje po v*r*stah svojijeh!« I učini se tako. I učini Bog zvijeri od zemlje po v*r*stah svojijeh, i živine, i sve što plazi od zemlje po v*r*sti svojoj. I vidje Bog da biješe dobro i reče: »Učinimo čovjeka na sliku i priliku našu, i neka vlada ribe morske i ptice nebeske, i zvijeri i svukoliku zemlju, i sve što plazi, koje se kreće na zemlji!« I stvori Bog čovjeka na sliku i priliku svoju, na sliku Božju stvori njega, muža i ženu stvori njih. I blagosovi njih Bog i reče: »Plodite se i uzmnožite se i napunite zemlju i podložite nju! I gospodujte nad ribami morskijemi i nad letuštijemi nebeskijemi i nad svjemi živinami koje se kreću v*r*h zemlje!« I reče Bog: »Eto sam dao vami svaku travu koje donosi sjeme v*r*h zemlje, i sva dubja koja imaju u sebi istijeh sjeme od v*r*ste svoje, da budu vami u piću[42], i svijem živinami od zemlje, i svakoj ptici od neba, i svijem kolicijem koja se kreću na zemlji i u kojijeh je duša, koja žive neka imaju za jesti!« I učini se tako. I vidje Bog svaka koja biješe učinio i bijehu vele dobra. I učini se večer i jutro, dan šesti. Dake biše sv*r*šena nebesa i zemlja i vas ures njih. I izv*r*ši Bog sedmi dan djelo svoje koje biješe učinio, i počinu sedmi dan od svega djela koje biješe stvorio.

---

[41] *koja ... letušte* - koja ... lete (staroslavenski izraz *letušte* poznaje *Lekcionar* Bernardina Splićanina iz 1495.)

[42] *u piću* - za hranu.

RITUAL RIMSKI
istomačen slovinski
po Bartolomeju Kašiću

[Ulomci]

To je najutjecajnije djelo Bartola Kašića. *Ritual rimski* (obrednik rimski) zapravo je knjiga po kojoj se u Katoličkoj crkvi podjeljuju svi sakramenti, organiziraju sprovodi, procesije i blagoslovi. To znači da je jezik svih tih obreda, za razliku od mise, bio na narodu razumljivu jeziku. Kašićevo izdanje bilo je u upotrebi podjednako na čakavskim i štokavskim područjima u glagoljaškim i latinskim crkvama. Još su u šezdesetim godinama ovoga stoljeća u zadarskom kraju sva starija čeljad jednu pjesmu u tjelovskoj procesiji pjevala po Kašićevu prijevodu iz 1640. godine, iako je novo izdanje *Rimskoga obrednika* (Zagreb, 1929.) bilo za sve crkve obvezatno. Međutim, i ovo zagrebačko izdanje oslanjalo se na prvo Kašićevo i na pet drugih prerada i izdanja Kašićeva prijevoda u XIX. stoljeću.

Za tisak prvoga izdanja posebno je zaslužan ondašnji splitski nadbiskup koji je dosta dramatično u Rimu 1633. prikazao potrebu za razumljivim ritualom. I zbog toga je Kašićev jezik u ovome djelu štokavsko-ikavski. Čak kada bi se i danas u crkvenim obredima čitalo iz prvoga izdanja Kašićeva rituala, u svim hrvatskim pokrajinama ne bi bilo većih problema s razumijevanjem.

Ovdje donosimo važno objašnjenje Bartola Kašića iz predgovora kako on razumije zajednički jezik u svim hrvatskim krajevima te dvije najvažnije kršćanske molitve koje su i danas jezično posvema slične.

Blagomu i milomu štiocu

Velekrat[43] sam razmišljao i razgovarajući se s' druzimi iziskovao kojim bismo načinom najboljim i najugodnijim mogli upisati i izgovoriti naša besiden'ja slovinska. Ne mogosmo nikakova posobita najći s' kojim bi se moglo ne samo sfima rusagom[44], paček ni jednomu samomu ugoditi gradu [. . .]

Što ćemo dakle reći i odlučiti? Razborito i razložito scinim[45] ja za isto i mnim da oni pisalac koji hoće štogod upisati naški ima nastojati koliko najbolje može onim govorom upisati koga on višt u mnozih pozna da je *najopćeniji*[46] i koga može sfak lašnje razumiti i s' koristju pročtiti neka kakogodire mnozima ugodi [. . .]

Jur dakle ako ja bosanski upišem ove riči: *Poslao sam, učio sam, rekao sam* ili take ine, ne branim zato Dalmatinu našemu da on ne obrati na sfoj način ove iste riči i inake ter reče: *Poslal sam, učil sam, rekal sam,* ni manje Dubrovčaninu da ne reče: *Poslo sam, reko sam.* Ali gdi ja upišem *što* ili *šta* ne branim Dalmatinu da on reče *ča,* ter tako u inih ričih koje ne budu upisane načinom sfoga grada ili mista, sfak na sfoj način navrnuvši slovo kojegodir po sfojoj običaji[47]. Tako ne imamo koriti jedni druzih veleći da zanose [. . .]

Pročitao sam ja bio razlika pisma pisaca naših i nijesam našao ni jednoga meju mnozimi da jednako jednimi slovimi piše, paček ni dvojicu skladnu meju sobom. Zato je vele mučno njih pisma pročtiti ne imajući mi odlučen jedan način osobiti nego u mojoj gramatici u koj sam oblakšao štiocu trudno čten'je neka se ne bi čteći ni smetao ni potaknuo. Namislih

---

[43] *Velekrat* - velekratno (mnogo puta)

[44] *sfima rusagom* - svim zemljama (*Rusag, orsag* je riječ mađarskog podrijetla u značenju *država, zemlja.*)

[45] *scinim* - cijenim

[46] Kašić je time mislio prije svega na štokavski izraz.

[47] Ovdje je imenica *običaj* ženskog roda.

bo[48] da će biti lasno pričtiti ona pisma u kojih bude imati sfako slovo sfuda jedno vazda samo glasen'je a ne sad jedno sadli drugo [. . .]

VIROVAN'JE APOSTOLSKO

Virujem u Boga Oca sfemogućega stvoritelja od neba i od zemlje. I u Isukrsta Sina njegova jedinoga, Gospodina našega. Koji bi začet po Duhu sfetomu, porodjen iz Marije Divice. Mučen pod Poncijom Pilatom, križu pribijen, umro i pokopan. Sijde nad pakao, tretji dan uskrsnu od mrtvih, uzijde na nebesa, sidi o desnu Boga Oca sfemogućega. Od tuda ima dojći suditi žive i mrtve. Virujem u Duha sfetoga, sfetu crkvu katoličansku, od sfetih općinu, odpušten'je od griha, uskrsnutje od pùti, život vični. Amen.

OČE NAŠ

Oče naš koji si na nebesih, sfeti se ime tvoje. Pridi kraljestvo tvoje. Budi volja tvoja kako na nebu tako na zemlji. Kruh naš sfakdanji daj nam danas. I odpusti nam duge naše kako i mi otpuštamo dužnikom našim. I ne uvedi nas u napast, nego nas oslobodi oda zla. Amen.

[48] *bo* - jerbo, jer

TOME OD KEMPISA
PISMO OD NASLEDOVAN'JA GOSPODINA NAŠEGA JESUSA

[Ulomak]

Ovo djelo Tome Kempenca, iako napisano u Srednjem vijeku, stoljećima je služilo svećenicima za praktičnu orijentaciju u kršćanskom životu. Kašićev prijevod, objavljen u Rimu 1641. godine, isto je tako vrlo dugo služio hrvatskim svećenicima. Drugo izdanje ovoga prijevoda objavljeno je u Zadru još 1854. godine.

Ovo su isto djelo na hrvatski jezik preveli, između ostalih, Marko Marulić 1500. te u našem stoljeću Alojzije Stepinac (izdanje 1966.).

OD ČTEN'JA SVETIEH PISAMA, POG. V.

Istina je u SS. Pismih koja se ima iskati u njih a ne besjeden'je. Sve Pismo sfeto onezim se duhom čistijijem ima čtiti kojim je upisano. Iskati se ima većma korist u SS. Pismih nego tančina od lijepa besjeden'ja. Tako dragosno bogomila i istinita pisma čtiti imamo kakono visoka i duboka. Ne uvrijedila tebe vlastitost od pisaoca malahna li je ili velika umjetnost njegova bila, nego ljubezan čiste istine potegnula tebe na čten'je. Ne išti tko je ovo rekao nego što se govori pazi! Ljudi mimohode a istina Božja stoji u vijeke. Bez primljen'ja od ljudi razlicimi načini besjedi nama Bog. Pohotijen'je naše često nama zapričuje poznati istinu u čten'ju od pisama, kada hoćemo razumiti, razbirati, gdi se ima prostorom mimoići. Ako ćeš zacrpsti napredka čti podniženo[49], čisto i vjerno, ter nikadar ne htij imati ime od umstva. Upitaj dragostivo i slušaj mučeći[50] riječi od sfetaca i ne bile tebi neugodne pričice od starijih. Bez uzroka se bo ne pripovidaju krijeposne besjede.

---

[49] *podniženo* - ponizno
[50] *mučeći* - šuteći. (Imamo i danas izraz *mukom mučeći.*)

AUTOBIOGRAFIJA

[Ulomak iz rukopisa]

Pred konac svojega života Bartol Kašić započinje pisati svoju autobiografiju na latinskom jeziku, i to u trećem licu (*on* umjesto *ja*), kao što je to bio običaj u latinskoj autobiografskoj književnosti od *Galskog rata* Julija Cezara. Prije nego je onemoćao, stigao je Kašić sa svojim »memoarima« do godine 1625.

I na koncu svojega života s gorčinom se sjećao problema koje je u Dubrovniku imao želeći očistiti dubrovački govor od tuđica koje u drugim hrvatskim krajevima nisu bile razumljive. Posebno se sporio s dubrovačkim isusovcem Ivanom Držićem, a netko ga je od isusovaca očito zbog toga optužio kod generala u Rimu. Ovaj je potom pisao Kašiću, i on se je morao u jednom povjerljivom pismu braniti. General mu je dao za pravo, ali mu godinama nije udovoljio želji da ode iz Dubrovnika u Rim.

Povijesno gledano, i u ovom je slučaju Kašić imao pravo. Lijepi dubrovački govor nije ništa time izgubio što su Dubrovčani s vremenom odbacili mnoge nepotrebne tuđice.

Etiamsi gravissimis stimulis concinnatis a nostris Ragusinis scholasticis urgeretur Romae, qui omnibus piis libellis in communem Dalmaticae nationis utilitatem ab ipso conscriptis adversabantur, ita ut coactus ipse sit scribere Patri Generali *soli* apologeticas literas atque vindicias saepe pro scriptis suis, quae omnia tandem in lucem typis expressa Patre Generali ipso approbante prodierunt nihil obstantibus obtrectationibus invidorum, in quos illud poëticum recte obici poterat: *»Rumpitur invidia... rumpantur ilia Codro.«* Quidquid P. Cassius communi eloquio nationi universae scribebat, Ari-starchis Ragusinis displicebat; aiebant enim isti non esse elocutum Patrem solitariâ unius Ragusinae urbis elocutione, quae extra urbis muros vix unus reperietur qui loquatur in toto ipsorum dominio, nedum in tota Dalmatia aut Illirico seu in Pannoniis. Sibi enim ipsis soli blandiuntur ac si mellitis verbis ipsi soli sermocinarentur, cum tamen ipsorum sermones pleni sunt vocabulis Italicis, Graecis, Latinis alienisque contortis in Ragusinam dialectum et pronuntiationem v. g. unum apponam dictum: *poenituit me* sic ipsi *pentisko san se* pro verbo Dalmatico *pokajo sam se*; et quoniam istiusmodi modo loquendi nunquam P. Cassius uti voluit, patri Generali Romae dixerunt ipsius scripta grata Ragusinis non futura; contra quorum falsas imposturas haec scripsit P. Cassius:

Molto Reverendo Padre nostro in Christo.

Resto molto maravigliato della poca carità e meno zelo dell'aiuto delle anime di chi ha narrato il falso a V[ostra] P[aternità] che le Vite delle Sante Vergini voltate da me in lingua commune della natione Dalmatica siano scritte in lingua Ragusea, perchè la lingua della città de Ragusa non è intesa da altri che d'alcuni suoi cittadini; ma la Dalmatica si intende per tutte le provincie nationali per le quali io ho pratticato, predicato e sentito le confessioni. Coteste Vite ho dato a leggere a persone intendenti della lingua commune nationale et ad ogn'uno sono state grate. Mi hanno esortato che le

I [k]ako su ga naši dubrovački učeni ljudi optuživali u Rimu svojim vrlo teškim ubodima, jer su se protivili svim pobožnim djelima koje je on sastavio na zajedničku korist dalmatinskoga puka, on je bio prisiljen često pisati neposredno[51] generalu braneći svoja djela. Sva ta njegova djela ipak su objavljena uz generalovo odobrenje usprkos napadajima zavidnika, kojima se s pravom može predbaciti ona pjesnička: *puca zavist ... neka puknu crijeva Kodru*[52].

Što god je o. Kašić pisao na zajedničkome jeziku čitavom narodu nije se sviđalo dubrovačkim zanovijetalima; govorili su, naime, da se otac nije izrazio dubrovačkim govorom koji rijetko tko razumije izvan zidina grada i na samom njihovu području, a pogotovo ne u čitavoj Dalmaciji ili Iliriku ili u Panonijama. Oni sami sebi laskaju kao da oni sami govore medenim riječima, dok su pak njihovi govori puni talijanskih, grčkih, latinskih i tuđih riječi zamiješanih u dubrovački dijalekt i govor, npr. izraz *poenituit me* oni prevode *pentisko san se* mjesto izraza dalmatinskog *pokajo sam se.* Budući pak da se o. Kašić nije nikada htio služiti takvim načinom govora, rekli su oni generalu u Rimu da se njegovi spisi neće sviđati Dubrovčanima. Protiv njihovih lažnih optužbi ovo je otpisao o. Kašić:

Mnogopoštovani Oče naš u Kristu!

Mnogo me je začudilo kako imadu malu ljubav i manji žar da pomognu dušama oni koji su krivo pričali Vašem Očinstvu da su Životi svetih djevica,[53] koje sam preveo na zajednički jezik dalmatiskog naroda, pisani na dubrovačkom jeziku, jer jezik grada Dubrovnika razumiju samo neki njegovi građani, a jezik dalmatinski razumiju sve narodne pokrajne koje sam ja posjećivao, u njima

[51] Po isusovačkom običaju, u delikatnijim stvarima isusovci imaju pravo pisati vrhovnome poglavaru s naznakom neposredno (*soli* - samome). To znači da ni generalov osobni tajnik ne smije otvoriti takvo pismo.

[52] Prema Vergiliju. Odatle imamo izraz *puknuti od zavisti.*

[53] *Perivoj od djevstva ili životi od djevica*, Rim, 1625.

mettessi in stampa per benefitio di tutta la natione. Molti mi hanno offerto denari sufficienti per stamparle, se così piacerà a V. P. Ma veggo che il demonio nemico spirito della Verginità impedisce e procura che le purissime vite delle sante Vergini non siano manifestate ai popoli fedeli di questa natione. In oltre mi accorgo che persuade a Darsa che sfugga la fatica di corregere e rivedere la stampa. Dico dunque di nuovo, che nè queste sacre Vite nè altre mie scritture sono in lingua Ragusea scritte, ma in lingua più commune della mia natione, quale io stimo più intelligibile che la Ragusea. Ma come si è cosi presto mutato il F[ratello] Darsa, in cui mano sono state già anni due? Non mi ha egli più volte scritto che non aspetta altro per cominciare la stampa se non il denaro? Come gli è entrato in pensiero persuadere a V. P. che in Ragusa non saranno accette per essere d'autore che non gusta di parlare con l'affettato modo di alcuni cittadini Ragusei? L'autore non è quell' istesso che l'anno passato fece stampare la vita del'nostro santo Padre Ignazio? E pure è stata grata a tutti quelli che l'hanno letta, et in Ragusa gratissima, et ogni dì da diversi mi è domandata. Scrivo dunqu in quel linguaggio, che da trenta e più anni ho procurato con molta fatica imparare non per soli Ragusei, ma per aiuto spirituale di tutti i nationali. »Infero« disse il gran S. Girolamo Dalmata, »infero in gazophylacium Domini duo aera«, non havendone d'oro o d'argento. Così se costì non v'è chi sappia la parlata commune nationale, procuri per trent'anni d'impararla e non a screditare le fatiche di quelli che la sanno. Confessi chiaramente che non la sa nè se ne intende, e dirà la verità.

Alli santi Sacrificii et orationi di V. P. humilmente mi raccomando, di V. P. humile figlio in Christo

Ragusa, li 17 Luglio 1625.
Bartolomeo Cassio Dalmata.

propovijedao i ispovijedao. Te Živote dao sam na čitanje ljudima koji poznaju zajednički narodni jezik i svima su se sviđali. Savjetovali su mi da ih dadem tiskati na korist čitavog naroda. Ali vidim da đavo, neprijateljski duh djevičanstva, smeta i nastoji da neokaljani Životi svetih djevica ne budu poznati vjernim pucima ovoga naroda. Osim toga uviđam da nagovara Darsu [Držića] da se ne muči ispraviti i pregledati tiskanje. Ponavljam dakle da ni ovi sveti Životi ni drugi moji spisi nisu pisani dubrovačkim jezikom, nego općenitijm jezikom moga naroda, kojega smatram razumljivijim nego dubrovački. Ali kako se je tako brzo promijenio onaj u čijim rukama su bili [Životi] dvije godine? Nije li mi pisao više puta da ne očekuje ništa drugo nego novac da bi započeo tiskanje? Kako je došao na misao da uvjerava Vaše Očinstvo kako neće biti primljeni rado u Dubrovniku jer ih je pisao čovjek koji ne uživa govoriti na izvještačen način kako to čine neki Dubrovčani? Nije li isti pisac koji je prošle godina tiskao život našega svetog oca Ignacija[54]? A on se je svidio svima koji su ga čitali, u Dubrovniku je bio omiljen i svaki dan razni ga traže. Pišem dakle onim jezikom koji sam nastojao uz velike poteškoće kroz više od trideset godina naučiti, ne samo za Dubrovčane nego za duhovnu korist svih sunarodnjaka. »Prinosim«, reče veliki sv. Jeronim Dalmatinac, »prinosim u riznicu Gospodnju dva bakrena novčića«, ne imavši onih od srebra i zlata. Tako ako tamo nema nitko koji zna opći narodni jezik, neka nastoji kroz trideset godina naučiti ga a ne omalovažavati teret onih koji ga znadu. Neka jasno prizna da ga ne zna i da se ne razumije u to i reći će istinu.

Ponizno se preporučuje sv. misama i molitvama Vašeg Očinstva, u Kristu ponizni sin Vašega Očinstva

Dubrovnik, 17. srpnja 1625.
Bartol Kašić Dalmatinac

[54] *Život sv. Ignacija skraćeni*, Rim, 1623.

Ergo P. Generalis perlecta hac apologetica epistola satis aculeata et arguta sic respondit:

Molto Reverendo in Christo Padre.
Pax Christi.

Con la lettera di V. R. delli 17 Luglio mi pare che si risponde bene alle difficoltà che si erano fatte intorno allo stampare quelle Vite da Lei tradotte, e giudico che non si debba impedire il frutto che si può cavare da questa lettione in varii paesi fuori di Ragusa. Procurerò dunque che si stampino quanto prima et troveremo coll'aiuto divino quello che potrà attendere alla correttione della stampa. Tanto per hora m'occorre, e mi raccomando per fine alli santi Sacrificii et Orationi di V. R

Roma, 23 d'Agosto 1625.
Di V. R. servo in Christo Mutio Vitelleschi.

(Rukopis, Knjižnica Male braće, Dubrovnik)

Kad je general, dakle, pročitao ovo obrambeno pismo, dosta oštro i dosjetljivo, ovako je odgovorio:

Mnogopoštovani u Kristu Oče!
Pax Christi!
Pismom Vaše Poštovanosti od 17. srpnja izgleda mi da se dobro odgovara na poteškoće iskrsle o tiskanju onih Života koje ste Vi preveli te smatram da se ne smije spriječiti plod koji se može postići njihovim čitanjem u raznim krajevima izvan Dubrovnika. Nastojat ću da se tiskaju što prije i s pomoću Božjom naći ćemo nekoga koji će moći obaviti popravke u tisku. Toliko sam dužan zasada te se preporučujem u svete mise i molitve Vaše Poštovanosti.

Rim, 23. kolovoza 1625.
Sluga u Kristu Vaše Poštovanosti Mutio Vitelleschi

(Preveo Zvonko Pandžić)

BIBLIOGRAFIJA

DJELA BARTOLA KAŠIĆA: *Institutionum linguae illyricae libri duo.* - Rim, 1604 [pretisak u: *Slavistische Forschungen : 21* / prir. R. Olesch. - Köln ; Wien, 1977.] • *Hrvatsko-talijanski rječnik* [rukopis nastao oko 1600.] . - Dubrovnik: Knjižnica Male braće [objavljeno u: *Hrvatsko-talijanski rječnik s konverzacijskim priručnikom* / prir. V. Horvat. - Zagreb, 1990.] • *Hrvatsko-talijansko-latinski rječnik* [rukopis nastao oko 1595.]. - Perugia: Biblioteca Augusta • *Talijansko-hrvatski rječnik* [rukopis nastao između 1595. i 1600.]. - Oxford: Bodleian Library [objavljeno u: *Das italienisch-kroatische Glossar : MS Selden Supra 95 : Edition des Textes und linguistischer Kommentar* / prir. H. D. Pohl. - U: *Schriften der Balkankommission : Linguistische Abteilung* (Wien). - XXIV (1976), 1] • *Način od meditacioni i molitve koje se čini pametju našom : pokupljen u kratko po počtovanomu ocu Bartolomeju Kašiću Bogdančiću.* - Rim, 1613. • *Istorija Loretana od sfete kuće Bogorodičine.* - Rim, 1617. • *Pjesni duhovne od pohvala božjijeh.* - Rim, 1617. [Nachdruck besorgt und eingeleitet von H.-J. Härtel. - München, 1978] • *Život s. Ignacija skraćeni ...* / [preveo i priredio B. Kašić]. - Rim, 1623. • *Perivoj od djevstva ili životi od djevica : slovinskijem jezikom iz talijanskoga napisan po [. ..] Bartolomeju Kašiću.* - Rim, 1625. [Venecija, ²1628.] • *Venefrida tragedija : trionfo od čistoće Bara Kašića.* - [rukopis iz 1627.]. - Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb. [objavljeno u: *O. Bartula Kašića: Sv. Venefrida duhovna tragedija* / prir. F. Fancev. - U: *Vrela i prinosi* (Sarajevo). - (1938), 8. - str. 116-168 • *Venefrida. Eine Tragödie* / Text, Einleitung und Index von D. Gabrić-Bagarić. - U: *Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte : 4.* - Bamberg, 1991.] • *Zrcalo nauka krstjanskoga.* - Rim, 1631. • *Nauk krstjanski kratak.* - Rim, 1633. • *Pjesni duhovne od pohvala božjijeh, složene po Bartolomeju Kašiću Pažaninu, u Rimu 1633.* [rukopis]. - Biblioteca Apostolica Vaticana [objavljeno u: *Pjesni duhovne oca Bartolomeja Kašića* / prir. K. Horvat. - U: *Građa za povijest književnosti hrvatske* : 7. - Zagreb, 1912. - str. 200-237] •

Prijevod Svetog pisma = Biblia croatica [rukopisi iz 1622. - 1636.]. - Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb ; Biblioteka stolnog kaptola s. Stošije, Zadar ; Državna biblioteka Maksim Gorki, Odesa • *Život sv. Frančeska Saverija ...* / [preveo i priredio B. Kašić]. - Rim, 1637. • *Život gospodina našega Isukrsta* - Rim, 1638. • *Ritual rimski* - Rim, 1640. [Senj 1824.; Mleci, 1827.; Zagreb, 1859. i 1878.; Sarajevo, 1887.; Rim, 1893.; pretisak prvog izdanja priredio V. Horvat, Zagreb, 1993.] • *Kalendar iz Misala rimskoga.* - Rim, 1640. - (p. o. iz *Rituala rimskog*) • *Vanđelja i pistule.* - Rim, 1641. [Dubrovnik, ²1787. i ³1841.] • *Tome od Kempisa* [. . .] *Pismo od nasledovan'ja gospodina našega Jesusa.* - Rim, 1641. [Zadar, ²1854.] • *Autobiografija Bartola Kašića* [rukopis nastao nakon 1645.]. - Knjižnica Male braće, Dubrovnik [objavljeno u *Autobiografija Bartola Kašića* / priredio i bilješkama popratio M. Vanino. - U: *Građa za povijest književnosti hrvatske* : *15.* - Zagreb, 1940. - str. 1-144 • *Putovanja južnoslavenskim zemljama* / preveo S. Sršan. - Privlaka, 1987.]

STRUČNA LITERATURA O BARTOLU KAŠIĆU: *O Kašićevu prijevodu Sv. pisma* / M. Šrepel. - U: *Građa za povijest književnosti hrvatske* : *2.* - Zagreb, 1898. - str. 43-57 • *Četiri nepoznata dubrovačka rječnika* / P. Mitrović. - U: *Nastavni vjesnik* (Zagreb). - XVII (1909), 10. - str. 522-539 • *Pjesni duhovne oca Bartolomeja Kašića* / K. Horvat. - U: *Građa za povijest književnosti hrvatske* : *7.* - Zagreb, 1912. - str. 200-238 • *Bartuo Kašić, D. J. Pažanin (1575-1650) : prilog za njegov život i književni rad* / M. Stojković. - U: *Rad JAZU* (Zagreb). - (1919.), 220. - str. 169-263. • *Leksikograf Jakov Mikalja S.J.* / M. Vanino. - U: *Vrela i prinosi* (Sarajevo). - (1933.), 2. - str. 1-29 • *Prvo izdanje Kašićeva »Perivoja od djevstva«* / M. Vanino. - U: *Vrela i prinosi* (Sarajevo). - (1933.), 2. - str. 118-121 • *Stjepan Roza o Evanđelistaru Bartola Kašića* / M. Vanino. - U: *Vrela i prinosi* (Sarajevo). - (1933.), 3. - str. 133-148 • *Le P. Barthélemy Kašić S. I. écrivain croate (1575-1650). : Etude bio-bibliographique* / M. Vanino. - U: *Archivum Historicum Societatis Jesu.* - (1937), VI. - str. 216-258 • *O. Bartula Kašića »Sv. Venefrida, duhovna tragedija«* / F. Fancev. - U: *Vrela i prinosi* (Sarajevo). - (1938.), 8 - str. 116-168 • *Autobiografija Bartola Kašića* / M. Vanino. - U: *Građa za povijest književnosti hrvatske* : *15.* - Zagreb, 1940. - str. 1-144 • *Bartola Kašića »Ritual Rimski« : kulturno historijske bilješke* / M. Vanino. - U: *Vrela i prinosi* (Sarajevo).

- (1940.), 11. - str. 98-115 • *Le P. Barthélemy Kašić (1575-1650) : Données nouvelles et travaux récents* / M. Vanino. - U: *Archivum historicum S. I.* - (1942), 11. - str. 83-97 • *Contributo alla lessicografia serbo-croata : un'inedita redazione trilingue del »Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum« di Fausto Veranzio* / A. Cronia. - U: *Ricerche slavistiche.* - (1953), 2 - str. 117-130. • *A Description of the Languae in Bartuo Kašić's Translation of the Bible into (Serbo-) Croatian (1625)* [Ph. Diss.]/ J. Sh. Elliott. - Univ. of Michigan, 1973. • *Institutiones linguae illyricae Bartola Kašića i težnje ka standardizaciji jezika* / D. Gabrić-Bagarić. - U: *Književni jezik.* - (1976), 1-2. - str. 55-68 • *Das italienisch-kroatische Glossar : MS Selden Supra 95 : Edition des Textes und linguistischer Kommentar* / H. D. Pohl. - U: *Österreichische Akademie der Wissenschaften : Schriften der Balkankommission : Linguistische Abteilung* (Wien). - XXIV (1976), 1 • *»De imitatione Christi« T. Kempisa u Kašićevu i Marulićevu prijevodu* / D. Gabrić-Bagarić. - U: *Čakavska rič.* -(1977), 2. - str. 47-70 • *Einige Bemerkungen zur ältesten kroatischen Grammatik* / G. Neweklowsky. - U: *Wiener Slavistisches Jahrbuch.* - (1979), 25. - str. 56-62. • *Gramatika Bartola Kašića* / R. Katičić. - U: *Rad JAZU* (Zagreb). - (1981), 388. - str. 5-106 • *Divkovićev* Nauk krstjanski *(mali) prema Kašićevom i Komulovićevom* Nauku / D. Gabrić-Bagarić. - U: *Zbornik radova o Matiji Divkoviću.* - Sarajevo, 1982. - str. 115-130 • *Jezik Bartola Kašića* / D. Gabrić-Bagarić. - Sarajevo, 1984. [Jedina sustavna analiza Kašićeva jezika do danas.] • *Bartol Kašić: Verfasser der ersten kroatischen Grammatik* / R. Olesch. - U: *Sprachen und Literaturen Jugoslawiens* / prir. R. Lauer. - Wiesbaden, 1985. - str 3-12. - (*Opera slavica* ; Neue Folge, 6) • *Jezična analiza anonimnog rječnika »Slovoslovje dalmatinsko-italijansko«* / D. Gabrić-Bagarić. - U: *Čakavska rič.* - (1988.), 2. - str. 9-27 • *Drei anonyme Wörterbücher der kroatischen Sprache aus Dubrovnik, Perugia und Oxford : zur Sammlung der »disiecta membra« des frühen Opus von Bartol Kašić* / Elisabeth von Erdmann-Pandžić. - Bamberg 1990. - (*Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte* ; 3) • *Bartol Kašić u obranu svoga prijevoda hrvatske Biblije* / V. Horvat. - U: *Vrela i prinosi* (Zagreb). - (1992./93.), 10 [19]. - str. 163-216 [objavljeno 1995.] • *Život i djelo Bartola Kašića : zbornik radova sa znanstvenoga skupa u povodu 340. obljetnice Kašićeve smrti : Zadar - Pag, 18-21. travnja 1991.* / prir. N. Kolumbić. - Zadar, 1994. • *Tri rječnika Bartola Kašića : novi pogled na početke hrvatske leksikografije* / Elisabeth von Erdmann-Pandžić. - U: *Život i djelo Bartola Kašića : zbornik radova sa znanstvenoga skupa*

u povodu 340. obljetnice Kašićeve smrti : Zadar - Pag, 18-21. travnja 1991. - Zadar, 1994. - str. 107-128. • *Warum wurde die Bibelübersetzung von Bartol Kašić nicht gedruckt? : zur Ergänzung der Quellenlage* / Elisabeth von Erdmann-Pandžić. - U: *Res slavica : Festschrift für Hans Rothe zum 65. Geburtstag* / prir. P. Thiergen ... [at al.]. - Paderborn, 1994. - str. 379-396.

BILJEŠKA O PRIREDITELJICI

ELISABETH VON ERDMANN-PANDŽIĆ rodila se 5. studenoga 1956. u Frankfurtu na Maini. Studirala je u Bonnu, Freiburgu im Br. i Zagrebu slavensku filologiju i povijest. Nakon doktorata u Freiburgu bila je od 1987. znanstvena asistentica i docentica na sveučilištu u Bambergu. Od 1994. je sveučilišna profesorica na institutu za slavistiku sveučilišta u Erlangen-Nürnbergu.

Osim monografija o ruskoj pjesnikinji Ani Ahmatovoj i o ukrajinskom filozofu i pjesniku Grguru Skovorodi iz XVIII. st. objavila je mnoštvo radova s područja slavistike, teorije književnosti i kulturne povijesti. Uz to objavljuje znanstvena izdanja djelâ iz ruske, ukrajinske i hrvatske književnosti.

Posebno je područje njezina istraživanja teorija poetike i retorike u baroku i s tim u svezi općeeuropsko djelovanje isusovaca. Tako je istraživala njihovu teoriju amblematike i utjecaj nekih od njih u Rusiji, Ukrajini i Bjelorusiji. Surađivala je u epohalnom *Dictionnaire de Spiritualité ascétique et mystique : Doctrine et histoire,* koji su nakon više desetljeća rada završili francuski isusovci.

Vrlo važno težište njezina znanstvenog rada jest kroatistika. U izdavačkoj kući Böhlau-Verlag (Köln, Weimar, Wien) izdaje od 1988. prvi kroatistički znanstveni niz u slavistici izvan Hrvatske: *Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte = Vrela i prinosi za hrvatsku kulturnu povijest*. Do sada je objavljeno osam svezaka u devet knjiga, od toga dvije o Bartolu Kašiću. U istome nizu objavila je i prvi hrvatski pravopis *Nauk za pisati dobro* (1639.) dubrovačkoga dominikanca Rajmunda

Džamanjića. Za tisak su zgotovljena kritička izdanja prve hrvatske gramatike *Institutiones linguae illyricae* Bartola Kašića i njegova hrvatsko-talijanskog rječnika. Upravo je objavljen lekcionar *Pištole i evanđelja* (1613.) Ivana Bandulavića, a uskoro će biti ponovno objavljeno i djelo Frane Petrića *Peripatetičke rasprave* (*Discussiones peripateticae*), Basel, 1581. (u četiri sveska).

GDJE JE ŠTO?

Kolo prvo

HRVATSKO KNJIŽEVNO SREDNJOVJEKOVLJE
Prir.: sveuč. prof. dr. S. Damjanović, Zagreb
• BROJ: ŠK-001

HRVATSKI LATINISTI
Razdoblje humanizma
I. Česmički, J. Šižgorić, M. Marulić, K. Pucić, I. Crijević, A. Vrančić
Prir.: sveuč. prof. dr. D. Novaković, Zagreb
• BROJ: ŠK-002

BOSANSKI FRANJEVCI
J. Dragišić, M. Divković, S. Margitić, L. Šitović, J. Filipović, F. Lastrić, B. Benić, N. Lašvanin, M. Bogdanović, A. Matić, B. Josić, I. F. Jukić, J. Baltić, A. Knežević, G. Martić
Prir.: prof. dr. M. Karamatić, Samobor
• BROJ: ŠK-003

HRVATSKI PREPOROD, I.
Temeljni programski tekstovi
M. Vrhovac, A. Mihanović, Lj. Gaj, J. Drašković
Prir.: prof. I. Martinčić, Zagreb
• BROJ: ŠK-004

HRVATSKI PREPOROD, II.
Temeljni programski tekstovi
D. Rakovac, Lj. Vukotinović, D. Demeter, I. Mažuranić
Prir.: prof. I. Martinčić, Zagreb
• BROJ: ŠK-005

PETAR PRERADOVIĆ
Izabrane pjesme
Prir.: sveuč. prof. dr. M. Tomasović, Zagreb
• BROJ: ŠK-006

Kolo drugo

MAVRO VETRANOVIĆ
Izabrani stihovi
Prir.: prof. D. Brezak-Stamać, Zagreb
• BROJ: ŠK-007

PAVAO RITTER VITEZOVIĆ
Izbor iz djela
Prir.: sveuč. prof. dr. J. Bratulić, Zagreb
• BROJ: ŠK-008

MATIJA PETAR KATANČIĆ
Izbor iz djela
Prir.: sveuč. prof. dr. S. Marijanović, Osijek
• BROJ: ŠK-009

STANKO VRAZ
Izbor iz djela
Prir.: prof. I. Martinčić, Zagreb
• BROJ: ŠK-010

VLADIMIR VIDRIĆ
Pjesme
Prir.: dr. Z. Plepelić, Berlin
• BROJ: ŠK-011

VIKTOR VIDA
Izabrane pjesme
Prir.: prof. A. Novaković, Zagreb
• BROJ: ŠK-012

Kolo treće

PETAR ZORANIĆ
Planine (izbor)
Prir.: sveuč. prof. dr. N. Kolumbić, Zadar
• BROJ: ŠK-013

IVAN BUNIĆ VUČIĆ
Izabrane pjesme
Prir.: sveuč. prof. dr. A. Stamać, Zagreb
• BROJ: ŠK-014

PJESNICI HRVATSKOG ROMANTIZMA, I.
D. Rakovac, J. Tordinac, A. Nemčić, M. Bogović, I. Trnski, L. Botić
Prir.: sveuč. prof. dr. M. Tomasović, Zagreb
• BROJ: ŠK-015

PJESNICI HRVATSKOG ROMANTIZMA, II.
L. Vukelić, F. Marković, A. Palmović, H. Badalić, Đ. Arnold, R. Jorgovanić
Prir.: sveuč. prof. dr. M. Tomasović, Zagreb
• BROJ: ŠK-016

ANTE TRESIĆ PAVIČIĆ
Izabrane pjesme
Prir.: sveuč. prof. dr. F. Ferluga-Petronio, Udine
• BROJ: ŠK-017

ĐURO SUDETA
Izabrana lirika
Prir.: sveuč. prof. dr. N. Milićević, Zagreb
• BROJ: ŠK-018

Kolo četvrto

HRVATSKA PROPOVIJED OD SV. METODA DO BISKUPA STROSSMAYERA
30 izabranih autora od 9. do 19.st
Prir.: sveuč. prof. dr. J. Bratulić, Zagreb
• BROJ: ŠK-019

MARKO MARULIĆ
Versi harvacki
Prir.: sveuč. prof. dr. M. Tomasović i dr. T. Maroević, Zagreb
• BROJ: ŠK-020

TITO BREZOVAČKI
Izbor iz djela
Prir.: sveuč. prof. dr. N. Batušić, Zagreb
• BROJ: ŠK-021

ANTUN BRANKO ŠIMIĆ
Izabrane pjesme
Prir.: prof. M. Pešorda, Zagreb
• BROJ: ŠK-022

ANTUN ŠOLJAN
Luka (roman)
Prir.: sveuč. prof. dr. A. Stamać, Zagreb
• BROJ: ŠK-023/024

ŠKOLSKA KNJIŽNICA
HRVATSKA KNJIŽEVNOST
OD BAŠĆANSKE PLOČE
DO NAŠIH DANA

Knjiga dvadeset šesta

BARTOL KAŠIĆ
Priredila i predgovor napisala
Elisabeth von Erdmann-Pandžić

Nakladnik
ERASMUS Naklada d.o.o.
Zagreb, Rakušina 4
Direktor Srećko Lipovčan

Potpisuju
Srećko Lipovčan, Milan Mirić

Redaktor
Ivan Vavra

Lektorica
Jasna Penzar

Grafički i tehnički urednik
Zlatko Rebernjak

Kompjutorska priprema
Forma Ultima, Zagreb

Tisak

GRAFA d.o.o., Zagreb

Naklada
1000 primjeraka